

Sedm žen ruského cara Ivana IV. Hrozného

Bakalářská práce

Studijní program:

B7106 Historická studia

Studijní obor:

Kulturněhistorická a muzeologická studia

Autor práce:

Maria Bashkova

Vedoucí práce:

PhDr. Pavel Smrž

Katedra historie

Zadání bakalářské práce

Sedm žen ruského cara Ivana IV. Hrozného

Jméno a příjmení: **Maria Bashkova**
Osobní číslo: P16000412
Studijní program: B7106 Historická studia
Studijní obor: Kulturněhistorická a muzeologická studia
Zadávací katedra: Katedra historie
Akademický rok: **2017/2018**

Zásady pro vypracování:

Práce je věnována studiu osudů manželek Ivana Hrozného v kontextu dějin Ruska 16. století. Cílem této práce je zkoumání sociálních a kulturních rysů života ruských careven a zachycení jejich vlivu na Ivana Hrozného v různých obdobích jeho vlády. Práce bude založena na analýze pramenů, zejména moskevských letopisů, závěti Ivana Hrozného, zpráv zahraničních vyslanců, kteří pobývali v té době v Moskvě, a také na studiu odborné literatury, a to především zahraniční.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

MOROZOVA, Ljudmila Evgen'jevna MOROZOV, Boris Nikolajevič: Ivan Groznyj i ego ženy, Moskva, Drofa 2005, ISBN: 5-9555-0850-3

PAYNE, Robert: Ivan Hrozný, Plzeň, Ševčík 2008, ISBN 978-80-7291-183-7

SKRYNNIKOV, Ruslan Grigor'jevič: Ivan Groznyj, Moskva, AST 2001, ISBN: 5-17-004358-9

VALIŠEVSKIJ, Kazimir Feliksovič: Ivan Groznyj, Moskva, IKPA 1989, ISBN 5-85202-001-X

VOLODICHIN, Dmitrij Michajlovič: Ivan IV Groznyj, Moskva, Veče 2010, ISBN 978-5-9533-4484-5

ZEBELIN, Ivan Egorovič: Domašnij byt ruskich careven v XVI i XVII stoletijach, Moskva, Olma Media Grupp 2015, ISBN 978-5-373-07405-6

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Smrž
Katedra historie

Datum zadání práce: 30. dubna 2018

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2019

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

31. července 2020

Maria Bashkova

Poděkování

Autorka této bakalářské práce vyjadřuje zvláštní vděčnost za přezkoumání a vědeckou podporu vedoucímu práce Ph.Dr. Pavlu Smržovi. Za pomoc při hledání historických pramenů vyjadřuji také svou vděčnost Vědecké knihovně jména N. K. Krupské (město Astrakhan, Rusko), Slovanské knihovně hlavního města Prahy a Krajské vědecké knihovně města Liberec.

Anotace

Cílem bakalářské práce je studium rodinných tradic a zvyků v ruské společnosti v 16. století. Zvláštní pozornost je věnována postavení žen v rodině a společnosti na příkladu životopisu manželek Ivana Hrozného. Informace k tomuto tématu jsou převzaty z historických dokumentů 16. století, literárních pramenů a monografií.

Práce je rozdělena na dvě části. První z nich je věnována hlavním obdobím života ruských careven a popisu základních norem chování žen přijatých ve tehdejší společnosti. Druhá část zkoumá životní fáze manželek Ivana Hrozného a jejich možný vliv na cara a na jeho rozhodnutí.

Klíčová slova

Život ruských careven, Ivan IV. Hrozný, Rusko 16. století, manželky cara.

Abstract

The purpose of the bachelor's work is to study family traditions and customs in Russian society in the 16th century. Particular attention is paid to the position of women in the family and society on the example of the biography wives of Ivan the Terrible. Information on this topic is taken from historical documents of the 16th century, as well as literary sources and monographs.

The work is divided into two parts. The first is devoted to the main periods of the life of Russian tsarevns and the description of the basic norms of the behaviour of women adopted in the society of that time. The second part examines the stages of life of the wives of Ivan the Terrible and their possible influence on the tsar and the decisions he makes.

Key words

The life of Russian empresses, Ivan IV. the Terrible, Russia 16th century, the tsar's wife.

OBSAH

ÚVOD	8
KRITIKA PRAMENŮ A LITERATURY	10
1.1 ŽENSKÁ OSOBNOST	13
1.2 DOMOSTROJ.....	16
1.3 SVATBA.....	19
1.4 ŽIVOT V CARSKÉM PALÁCI.....	22
1.5 ROZVOD	26
2.1 ANASTÁZIA ROMANOVNA	28
2.2 MARIE TEMRUKOVNA	34
2.3 MARFA SOBAKINA	41
2.4 ANNA KOLTOVSKÁ.....	43
2.5 ANNA VASILČIKOVA	46
2.6 VASILISA MILENTJEVA	48
2.7 MARIE NAGÁ	50
ZÁVĚR	57
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	61
PRAMENY	61
LITERATURA	62
SEZNAM PŘÍLOH.....	65
PŘÍLOHY	67

ÚVOD

Osobnost Ivana Hrozného po několika staletí je předmětem výzkumu a pozornosti velkého počtu historiků a spisovatelů. Existují různé názory na období vlády Ivana Hrozného a v ruských dějinách není téměř žádná jiná historická postava, která by získala takové nejednoznačné hodnocení potomků.

V centru všech studií o historii panování v Rusku je samozřejmě postava cara. Život careven byl určován principem patriarchálního státu. Přesto carevny mají svou vlastní historii. Vždy měly svůj doprovod a specifické povinnosti. Některé ženy z vládnoucí dynastie byly regentkami mladých dědiců trůnu, nebo se prostě jako manželky vládnoucích panovníků staraly o rodinný život a projevovaly se ve výtvarném umění, literatuře a hudbě.

V historiografii existuje názor, že v „dějinách ruských žen“ ve středověku bylo významným mezníkem 16. století, po kterém nastává „regresivní období“ v sociálním postavení ruské ženy. Jemu předcházelo období ženské izolace. Ta byla výsledkem posílení carské autokracie a bojarské elity. Umožnila vykonávat kontrolu nad politickými vazbami velkých klanů a rodin.¹

Mezi historiky žije myšlenka, že carevna ve středověkém Rusku nehrála v podstatě žádnou politickou roli a plnila pouze funkci zajištění pokračovatele carské rodiny. Tento názor, však zdaleka není vždy pravdivý. Občas můžeme najít ve středověké ruské historii ženy, kterým se podařilo ovlivnit politické procesy v období, kdy žena neměla v rukách žádnou skutečnou moc.

Cílem práce je zkoumání sociálních a kulturních rysů v životě manželek Ivana Hrozného a zachycení jejich vlivu na rozvoj osobnosti cara v různých obdobích jeho života.

První část práce bude se zabývat popisů zvyků a tradic ruské společnosti v 16. století, stejně jako popisů životního stylů v carské rodině. Zvláštní pozornost je věnována výběrů budoucí nevěsty, svatbě a životů carevny v paláci. Centrální místo v práci má kapitola *Domostroj*, ve které jsou podrobně popsány zavedené rodinné tradice středověkého Ruska. Pravidla a normy chování obsažené v *Domostroju* nejlépe ukazují podřízené místo ženy v rodině a společnosti.

---

¹ BELJAKOVA, Jelena; Naděžda BELJAKOVA a Jelena JEMČENKO: *Ženšina v pravoslavii: cerkovnoje pravo i rossijskaja praktika*, Moskva, Kučkovo pole 2011, ISBN 978-5-9950-0165-2, s. 125.

Druhá část práce je věnována studiu životopisu manželek Ivana Hrozného: Anastázii Romanovny, Marii Temrukovny, Marfy Sobakinove, Anny Koltovske, Anny Vasilčikove, Vasilisy Milentjevy a Marii Nagé. Zatímco následující generace jsou o životě Ivana IV. poměrně dobře informovány, téměř nic není známo o životě jeho manželek až do okamžiku manželství. Hlavním cílem této práce zkoumat – zda by carevny mohly, navzdory podřízenému postavení ženy té doby, ovlivnit politická rozhodnutí a historické události.

Významnou politickou roli hrála první z ruských careven, Anastázia Romanovna, první manželka Ivana Hrozného. Ve skutečnosti celé období reforem 40. a 50. let 16. století, které bylo plodné pro vznik a rozvoj ruské státnosti, je výsledkem kompromisu dosaženého během tohoto období mezi carskou vládou a zástupci nejmocnějších bojarských skupin v Rusku. Jedním z výsledků tohoto kompromisu bylo manželství Ivana IV. a Anastázie Romanovny. Bylo to manželství naplněné láskou a zajistilo dědičnost trůnu moskevských carů.

Proto by bylo špatně vnímat carevnu Anastázii jako jakýsi „přívěsek“ k autokratické moci Ivana Hrozného, jehož jediným úkolem by bylo porodit dědice trůnu. Naopak, Anastázia hrála v ruském státě v tomto obtížném období znatelnou a velmi pozitivní politickou roli. Bohužel nemáme dostatek zdrojů k tomu, abychom pochopili skutečné důvody mnoha skutků ruského cara, a to i v oblasti jeho vztahu s manželkami. Je však zřejmé, že každé nové carovo manželství mělo vážné politické pozadí.

O druhé manželce cara Marii Temrukovně u historiku existuje smíšený názor. Někteří z nich odsoudili její temperament s odkazem na její čerkesský původ. Jiní poznamenali, že určitým způsobem ovlivnila vznik opričniny.

Manželství s Marfou Sobakinovou, Annou Koltovskou a Annou Vasilčikovou prakticky nezanechalo v historii a životě Ivana Hrozného žádné významné stopy. Zástupci rodin a četní příbuzní se snažili využít jejich blízkosti k caru ve svých osobních zájmech. Carská milost však nebyla stálá.

V neposlední řadě je manželka cara Maria Nagá, která zanechala významné stopy v historii. Přežila svého panujícího manžela a aktivně se podílela na událostech doby, kterou historikové nazývají Období zmatků.

V této práci autorka bude snažit ocenit osobnost každé carevny v životě cara a historické období celkem.

KRITIKA PRAMENŮ A LITERATURY

Při zpracování bakalářské práce autorka vycházela jak z monografií, tak i z primárních zdrojů.

Nejdůležitějšími zdroji, které se dochovaly do dnešní doby a které popisují způsob života ruské společnosti, jsou *Domostroj*² a *Stoglav*.³ *Domostroj* vznikl v době vlády Ivana Hrozného. Jeho možným autorem je duchovní mentor cara kněz Sylvester. Toto dílo obsahuje pravidla a normy chování všech členů rodiny v souladu s učením pravoslavné církve. Ivan Zabelin psal o *Domostroji* jako o „památce neocenitelného významu pro naši historii. Je to základ věčných morálních a ekonomických pravidel našeho každodenního života, *Domostroj* je zrcadlo, ve kterém můžeme vizuálně studovat a odhalit všechny prvky našich dějin“.⁴ *Stoglav* je dalším důležitým zdrojem pro zkoumání norem středověké ruské společnosti a způsobů rodinného života. Sestává ze dvou částí věnovaných regulaci církevních záležitostí a rodinnému právu. *Stoglav* je sbírka rozhodnutí Stoglavého sněmu v roce 1551. Obsahuje řešení jak náboženských, tak státních a ekonomických otázek. Skládá se ze 101 kapitoly. Je zajímavým pramenem, protože na jeho zpracování podílel sám Ivan Hrozný.

Důležitými zdroji pro práci byly také díla zahraničních cestovatelů, jedním z nich byl Sigizmund Herberstein a jeho kniha *Zapiski o Moskovii*.⁵ Herberstein byl diplomatem Svaté římské říše a dlouhou dobu pobýval na území Ruska. Původní text je datován rokem 1549 a byl napsán v latině. Kniha obsahuje popis Ruska, hlavního města, informace o náboženství a diplomatickém rituálu. Také v díle nalezneme detailní data o ruské ekonomice, o každodenním životě ruských lidí a o jejich kultuře.⁶ *Zapiski o Moskovii* lze považovat za spolehlivý zdroj příběhu dějin Ruska. Díky touze po objektivní prezentaci informací kniha Herbersteina si zajistila dlouhou živnost jako důležitá historická památka.

---

² *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, Nauka 2007, ISBN 978-5-02-025216-5.

³ *Stoglav*, Kazaň, v Tipografii Gubernského pravlenija 1862.

⁴ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt ruskich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, Institut ruskoj civilizacii 2014, ISBN 978-5-4261-0057-2, s. 50.

⁵ HERBERSTEIN, Sigizmund: *Zapiski o Moskovii*, tom 1, Moskva, Pamjatniki istoričeskoj mysli 2008, ISBN 978-5-88451-242-9.

⁶ HERBERSTEIN, Sigizmund: *Zapiski o Moskovii*, tom 2, Moskva, Pamjatniki istoričeskoj mysli 2008, ISBN 978-5-88451-243-6, s. 7.

Druhým důležitým zahraničním autorem je Jacques Margeret. Kniha *Sostojanije Rossijskoj děržavy i Velikogo Knjažestva Moskovskogo*⁷ byla vydána v Paříži v roce 1607. Margeret byl prvním Francouzem, který psal o Rusku té doby a znal ruský jazyk. Jeho kniha měla významný dopad na utváření obrazu Ruska ve Francii. Příběh Margereta je chronologicky kompaktní. Na rozdíl od Herbersteina, Margeret se nezabývá popisem historie Ruska. Jeho příběh se zaměřuje na události, kterých on sám byl svědkem a spoléhal se na své vlastní dojmy. Margeret kritizoval Rusko do té míry, jaká byla charakteristická pro většinu západní literatury. Tato kritika z velké míry byla důsledkem toho, že zahraniční autoři hodnotili Rusko z pohledu západního člověka a humanitních idejí. Často se nebralo v úvahu jiné historické a kulturní pozadí státu.

Jako primární zdroj mají zvláštní význam letopisy obsažené ve sbírce *Polnoje sobranije russkich letopisej*. Jsou to *Leběděvskaja letopis*,⁸ *Mazurinskij letopisec*,⁹ *Moskovskij letopisec*,¹⁰ *Novgorodskaja II. letopis*,¹¹ *Piskarevskij letopisec*,¹² *Sofijskaja II. letopis*.¹³ Jsou cenné především proto, že podávají představu o událostech, které se odehrály ze strany současníků žijících v Rusku v 16. století. Díky těmto letopisům historikové později byli schopni posoudit dobu panování Ivana Hrozného.

Nejobsáhlejší práce, která je věnovaná životu careven v ruském paláci je kniha historika Ivana Zabelina *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*.¹⁴ Tato kniha podrobně popisuje všechny aspekty života ženy té doby. Velkou pozornost ve své knize autor věnuje domácímu životu ruského lidu a zkoumání původu národní identity. Kniha je napsaná docela lehkým jazykem, i když původní text se datuje 19. stoletím. Jestli hovoříme o objemu materiálu a informace, tato kniha je jedinečná. Zabývá se analýzou osobnosti careven, historii carských nevěst a manželství, pečlivě popsanou morálkou carského dvora, zábavy a tradic té doby.

Historikové 19. století projevíli zvláštní zájem o dějiny ruského lidu. Mezi nimi jsou

---

⁷ MARGERET, Žak: *Sostojanije Rossijskoj děržavy i Velikogo Knjažestva Moskovskogo v 1606 roce*, Moskva, Polza 1913.

⁸ *Leběděvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva: Nauka, 1965.

⁹ *Mazurinskij letopisec. Letopiscy poslednej četverti 17. stoletija. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 31, Moskva, Nauka 1968.

¹⁰ *Moskovskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 34, Moskva, Nauka 1978.

¹¹ *Novgorodskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 30, Moskva, Nauka 1965.

¹² *Piskarevskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 34, Moskva, Nauka 1978.

¹³ *Sofijskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 6, Petrohrad, Eduard Prac 1853.

¹⁴ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, Institut ruskoj civilizacii 2014, ISBN 978-5-4261-0057-2.

Nikolaj Kostomarov *Očerk domašnej žizni i nraov velikorusskogo naroda v 16. i 17. stoletijach*¹⁵ a Nikolaj Karamzin *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*.¹⁶ V těchto dílech autoři nejen popisují a hodnotí události středověkého Ruska, ale věnují velkou pozornost také zvyklostem a normám té doby.

Tématem středověké ruské rodiny se zajímala Caturova Marina ve svých pracích *Russkoje semejnoje pravo 16.–18. stoletii*¹⁷ a *Tri věka russkogo rozvoda (16–18 století)*.¹⁸ Její knihy jsou založeny především na studiu zdrojů, jako jsou *Domostroj* a *Stoglav*. Ve svých pracích věnovala velkou pozornost vývoji instituce rodiny v průběhu dvou století ruských dějin, a to jak z hlediska lidových tradičních rituálů, tak i z hlediska pravoslavní víry.

Všechna výše uvedená díla se do té či oné míry zabývala otázkou úlohy žen ve středověké společnosti. Ale problematika možného vlivu careven na vývoj historie však nebyla prozatím prozrazena. Autorka bakalářské práce se pokusí vyjádřit svůj vlastní názor na tuto otázku.

---

¹⁵ KOSTOMAROV, Nikolaj: *Očerk domašnej žizni i nraov velikorusskogo naroda v 16. i 17. stoletijach*, Petrohrad, Tipografija K. Vulfa 1860.

¹⁶ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, Izdatelstvo AST 2007, ISBN 978-5-17-041898-5.

¹⁷ CATUROVA, Marina: *Russkoje semejnoje pravo 16.–18. stoletija*, Moskva, Juridičeskaja literatura 1991, ISBN 5-7260-0563-5.

¹⁸ CATUROVA, Marina: *Tri věka russkogo rozvoda (16.-18.stoletija)*, Moskva, Logos 2011, ISBN 978-5-98704-582-4.

1.1 ŽENSKÁ OSOBNOST

Doba 16. století nepovažovala ženu za nezávislého člena státu. Místo ženy bylo určeno domácností, rodinou, poslušností muži a výchovou dětí. Nějakou podobu nezávislosti mohla mít pouze v rodině. Zde však hranice její nezávislosti určoval otec a pak její manžel. Byla stejně závislá a neplnoprávná jako všechny děti v rodině. Mimo rodinu žena zcela ztrácela svá práva.¹⁹

Pomoc jí mohla poskytnout jenom církev, která brala pod svou ochranu všechny sirotky a ubohé. Církev, pokud to bylo nutné, ukazovala ženě jen jednu cestu k morálně soběstačnému životu – klášter. Byl to opravdu jediný způsob nejen toho, jak dojít spasení, ale také toho, jak nalézt do jisté míry nezávislou pozici ve společenském životě. Proto se stává klášterní život výjimečným a nejvyšším ideálem existence, protože v něm také žena mohla najít uspokojení svých morálních aspirací.²⁰

Cestovatelé, kteří přijížděli do Ruska ze západu, často psali o praktické úplné izolace ruské ženy od společnosti ve zvláštních domovských prostorech.²¹ Mohla je opustit pouze za účelem plnění mimořádných náboženských nebo reprezentačních povinností. Ve všech ostatních případech se nemohla účastnit veřejného života.²²

Izolace ženy v tzv. „*těřemu*“ byla způsobena několika faktory.²³ Samotné vyloučení žen z veřejného života je pravděpodobně způsobeno touhou odolat trendům ženské aktivizace.²⁴ Od poloviny 16. století můžeme hovořit o zhoršení postavení žen v souvislosti s celkovou atmosférou ruské společnosti, a to zejména se vznikem opričniny a vlnou teroru.²⁵ Tendence mezi příslušníky vyšších společenských kruhů izolovat ženy obvykle spojují také s vlivem pravoslaví.²⁶

Za tím stála snaha chránit ženy před morálními vadami doby. Bylo považováno za nutné chránit ženu před vnějšími vlivy, které by mohly zkazit její charakter. Například mysleli, že vzdělávání žen je škodlivé, protože by mohlo vést k neposlušnosti a

---

¹⁹ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, Institut ruskoj civilizacii 2014, ISBN 978-5-4261-0057-2, s. 227.

²⁰ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 227.

²¹ CATUROVA, Marina: *Tri věka ruskogo rozvoda (16–18 století)*, Moskva, s. 65.

²² CATUROVA, Marina: *Tri věka ruskogo rozvoda (16–18 století)*, Moskva, s. 65.

²³ „*Těřem*“ ve středověkém Rusku byl obydlím v horní části domu nebo dům ve tvaru věže.

²⁴ BELJAKOVA, Jelena, Naděžda BELJAKOVA a Jelena JEMČENKO: *Ženšina v pravoslavii: cerkovnoje pravo i rossijskaja praktika*, Moskva, s. 126.

²⁵ BELJAKOVA, Jelena; BELJAKOVA, Naděžda; JEMČENKO, Jelena: *Ženšina v pravoslavii: cerkovnoje pravo i rossijskaja praktika*, Moskva, s. 125.

²⁶ CATUROVA, Marina: *Ruskoje semejnoje pravo 16.–18. stoletii*, Moskva, s. 43.

svéhlavosti. Ve vzdělaných kruzích ruské společnosti existovala představa o vrozené hříšnosti ženy. Na začátku 16. století ženská izolace byla řešenou otázkou a nevyvolávala žádné pochybnosti a váhání. „*Těřem*“ se stal nejen klášterem, ale také pevností, která bránila před hříchy a před veřejností.²⁷

„*Těřem*“ byl základem ženského životního stylu vytvořeným společenskými podmínkami a morálkou, podle níž se nemohla nikde objevit, žila samostatně ve svém domě, komunikovala pouze se sloužícími. Je možné, že od 16. století nátlak nabýval násilné formy. Bylo to založeno na „*těřešské*“ existenci rodiny, která se v té době právě vyvinula. Cizinci brali na vědomí snahu zcela vyloučit ženu z veřejného života, izolovat ji od vnějšího světa, což se netýkalo jenom účasti v církevních obřadech.²⁸ Šlechtici tradičně vychovali své dcery ve věžích, kde ony měly omezený přístup na veřejnost. Když se vdávaly, dělaly jen málo, seděly ve svých pokojích a obvykle šily nebo vyšívaly. Bití bylo běžnou formou, jakou manžel „vychoval“ manželku.²⁹

Žena měla plnit jenom jeden, ale důležitý účel, porodit následníka. Byl to základní úkol, pro něhož byla vybrána s velkou obezřetností z celé řady krásných žen. Musela dát dědice carovi a státu. To byl hlavní význam jejího carského postavení. Žádný jiný význam pro její osobnost neexistoval.³⁰

Rakouský diplomat Herberstein psal o Moskvě 16. století: „*Za slušnou ženu nepovažují ty, které chodí po ulici. Proto bohatí a šlechtici udržují ženy pod zámkem, takže s nimi nikdo nemluví, a není jim dovoleno ani uklidit, pouze šít a příst.*“³¹

„*Mezi rodiči a dětmi dominoval duch otroctví, zakrytý falešnou svatostí patriarchálních vztahů. Úcta k rodičům byla morálně považována za záruku zdravého, dlouhého a šťastného života. Otec však jako člověk byl dětmi uctíván nejvíc. Podřízenost dětí a moc rodičů nad nimi byla silná a připomínala despotismus.*“³²

Žena získávala větší respekt, když se stala vdovou, a navíc byla matkou. Byla chráněna církevním zákonem. Stávala se hlavou domu, ale jen tehdy, když po smrti manžela byla ovdovělou matkou synů. To byl pouze jeden případ, kdy byla nezávislost ženy legální a

---

²⁷ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 60.

²⁸ CATUROVA, Marina: *Russkoje semejnoje pravo 16.–18. stoletij*, Moskva, s. 43.

²⁹ CATUROVA, Marina: *Tri věka russkogo rozvoda (16–18 stoletij)*, Moskva, 64.

³⁰ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 321.

³¹ HERBERSTEIN, Sigizmund: *Zapiski o Moskovii*, tom 1, Moskva, s. 231.

³² KOSTOMAROV, Nikolaj: *Očerck domašnej žizni i nravov velikoruskogo naroda v 16. i 17. stoletijach*, Petrohrad, Tipografija K. Vulfa 1860, s. 109.

nepopíratelná.³³

Vdova bez dítěte, jejíž rodina byla zničena smrtí jejího manžela, podle přesvědčení té doby, měla stejnou hodnotu jako sirotek a spadala pod ochranu církve, byla považována za požehnanou církevní osobu.³⁴

---

³³ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 9.

³⁴ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 9.

1.2 DOMOSTROJ

Bez výjimky ve všech sférách života ruského státu v 16. století došlo k drastickým změnám. Vznikala nová hierarchie, která ignorovala tradici a přirozená práva, založená pouze na politické výhodnosti, včetně militarizace a centralizace celé společnosti, vedené carem, jinými slovy režimem autokracie.³⁵

U tradičních společností, mezi něž patří středověké Rusko, je charakteristická patriarchální rodina, kde je hlavou rodiny autoritativní muž, který ovládá všechny členy domácnosti.³⁶ Autorita hlavy rodiny byla posílena také církví, která na základě evangelia vytvořila paralelu mezi autoritou Boha nad Kristem a Kristem nad lidmi s autoritou manžela nad manželkou.³⁷

Začátkem 16. století křesťanství hrálo rozhodující roli při ovlivňování kultury a života ruského lidu a také při překonávání nevědomosti a divokých zvyků starobylé ruské společnosti. Zejména normy křesťanské morálky měly obrovský dopad na rodinný život, manželství a rodičovství. Pravidla chování, rodinné základy, morální standardy byly spojené s něčím, čemu se říkalo *Domostroj*.

Domostroj je jednou z nejdůležitějších památek středověké ruské literatury 16. století, bez níž si lze těžko představit éru Ivana Hrozného. Je to sbírka užitečných rad a ponaučení v duchu křesťanské morálky. Je příkladem ideální konstrukce života ve středověké ruské společnosti, která neztratila svůj význam pro moderní pravoslavné rodiny. Toto učení je nejen ideál morální čistoty, o které musel usilovat každý skutečný věřící, ale také slouží jako ukázka každodenního rodinného života v jeho nejlepší struktuře.³⁸ *Domostroj* vznikl v první polovině vlády Ivana Hrozného. Autorství finálního textu je spojeno se jménem kněze Sylvestera.

Domostroj je památka moralizující literatury. Především to znamená, že práce má poučný charakter: výchova duchovních a morálních kvalit jednotlivce a poslušnosti. Historik Nikolai Kostomarov psal, že „nejcharakterističtějším rysem *Domostroje* je láska k slabým, podřízeným a křesťanská péče o ně.”³⁹ Skládá se ze tří částí: I. O postoji

---

³⁵ AJVAZOVA, Svetlana. *K istorii feminizma. Obščestvennyje nauki i sovremennost* [online]. 1992 [cit. 2020-05-28]. Dostupné z: <http://ecsocman.hse.ru/text/18522326/>

³⁶ MIRONOV, Boris: *Socialnaja istorija Rossii perioda imperii*, tom 1, Petrohrad, Dmitrij Bulanin 2003, ISBN 5-86007-395-X, s. 267.

³⁷ *Biblija*, Moskva, Vsesojuznyj Sovět Jevangelskich Christian-Baptistov 1968, s. 212.

³⁸ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 361.

³⁹ KOSTOMAROV, Nikolaj: *Ličnost carja Ivana Vasiljeviča Groznogo. Istoričeskije monografii i issledovanija*, Moskva, Kniga 1989, ISBN 5-212-00236-2, s. 18.

ruského člověka k církvi; II. O uctívání carské autority; III. O organizaci úklidu domácnosti.

První část *Domostoje* nastiňuje pravidla duchovního života. To jsou z velké části náboženské církevní pokyny: jak a v co věřit, jak se modlit, ctít kněze a cara.⁴⁰ *Domostroj* začíná kapitolou „*Poučení Otce Synu*“⁴¹, což znamená, že mluvíme o prvenství v rodině a domácnosti.

Ve druhé části *Domostroe* jsou shrnuta pravidla rodinných vztahů a organizace domácnosti celé rodiny. Muž je panovníkem ve svém domu. Je povinen podporovat domácnost ekonomicky, určit místo své rodiny ve společnosti a učit obyvatele domu morálce.⁴²

Třetí část pramenu je věnována rodinné ekonomice.

Pro manžela podle *Domostoje* je důležité, aby učil a vychoval svou manželku. Je uvedeno, že pokud manžel „*neučí svou manželku ...*“, tak „*neposlouchá svou duši*“ a bude „*v budoucnosti zničen, a zničí také svůj dům*“.⁴³ Proto „*dobrý manžel se těší na své spasení a trestá svou ženu ...*“.⁴⁴ V rodině, v níž manžel učí svou ženu „*s láskou a obezřetným trestem ... bude vše skvělé a vše bude dobře*“⁴⁵

Doporučení týkající se potrestání manželky, která nežije podle učení svého manžela, jsou podrobně popsány v *Domostroji*. Správně bylo vychovat viníka v soukromí, „*aby lidé o tom nevěděli ani neslyšeli*“.⁴⁶ Přísnost trestu měla záviset na velikosti viny. V každém případě bylo manželovi doporučeno, aby „*zdvořile bičoval manželku bičem*“.⁴⁷

Zároveň se manžel musel držet zdrženlivosti a bít „*opatrně*“ bez hněvu. Autor věří, že v tomto případě trest dosáhne svého cíle, bude „*přiměřený a bolestivý a děsivý a zdravý*“.⁴⁸ Při plnění své manželské povinnosti byl manžel povinen manželku politovat.⁴⁹

---

⁴⁰ AREFJEV, Michail; DAVYDENKOVA, Antonina; KOZLOVA, Tatijana: *Russkaja kulturologija: politiko-pravovyje i socialno-ekonomičeskije aspekty*, Petrohrad, Institut pravovedeniya i predprinimatelstva 2016, ISBN 978-5-00045-462-6, s. 28.

⁴¹ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, Nauka 2007, ISBN 978-5-02-025216-5, s. 9.

⁴² AREFJEV, Michail; DAVYDENKOVA, Antonina; KOZLOVA, Tatijana: *Russkaja kulturologija: politiko-pravovyje i socialno-ekonomičeskije aspekty*, Petrohrad, s. 28.

⁴³ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 36.

⁴⁴ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 36.

⁴⁵ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 36.

⁴⁶ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 49.

⁴⁷ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 49.

⁴⁸ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 49.

⁴⁹ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 49.

Domostroj dokonce zakuje bít manželku tak, aby to vedlo k vážným zdravotním následkům: „slepotě a hluchotě, dislokace paží a nohou a bolesti prstů, hlavy a zubů“⁵⁰

Žena často se stávala obětí domácího násilí bez jakéhokoli důvodu. Někdy, obávající se o svou čest manžel bil svou manželku pouze z podezření v cizoložství. Nikolaj Kostomarov píše, že žárlivý manžel, který dal své ženě „špioni od služebných a otroků, často interpretovali každý krok manželky v opačném směru“.⁵¹

Někteří historici věří, že *Domostroj* odráží ideální vztahy manželů, které bylo doporučeno následovat. Jiní mají názor, že *Domostroj* lidé četli pilně, ale jeho rady se nedodržovaly.⁵² Je však pravděpodobné, že většina lidí ho nejen nečetla, ale ani nevěděla o jeho existenci.

Jeho autor se úmyslně pokusil zmírnit existující stav věcí a ukázal barbarům zásady evangelijní lásky.⁵³ Pokyny *Domostroje* mají čistě teoretickou povahu, ačkoli se do značné míry spoléhají na existující literární tradici.

Při sestavování *Domostroje* byly použity ruské sbírky (*Izmaragd*, *Zlatoust*, *Učení a trestání duchovních otců*) a západní (česká *Kniha nauky křesťanů*, francouzská *Pařížská mistryně*, polská *Život slušné osoby*).⁵⁴

V některých ohledech *Domostroj* usiluje, jak to bylo u evropských protestantských puritánů, o vytvoření „spravedlivého svatého lidu Božího“. Rusko se však bohužel nestalo jasným pravoslavným carstvím, ale vrhlo se do opričninské hrůzy Ivana Hrozného, pak následovala doba potíží, reformy patriarchy Nikona a konečná odchylka od ideálů svatého Ruska za Petra I.⁵⁵

Morální ideál rodinného života v mnohém napodoboval klášterní život. Každá středověká ruská domácnost nejvíce touží po takovém ideálu. Uzavřenost života carevny samozřejmě ještě více napodobovala ideál nastavený *Domostrojem*.

---

⁵⁰ *Domostroj*, 3 vyd. Petrohrad, s. 49.

⁵¹ KOSTOMAROV, Nikolaj: *Očerk domašnej žizni i nraov velikoruskogo naroda v 16. i 17. stoletijach*, Petrohrad, s. 104.

⁵² CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvodu (16-18 století)*, Moskva, s. 65.

⁵³ SVEŠNIKOV, Sergej: *O roli ženšiny. Rebro Adama. Ženšiny v cerkvi*, [online]. 2009 [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <https://osergii.wordpress.com/2009/12/04/on-the-role-of-women-in-the-church/>

⁵⁴ MANDEL, Boris: *Istorija otečestvennoj literatury 10-16 věkov*, Moskva, Direkt-Media 2014, ISBN 978-5-4458-6736-4, s. 393.

⁵⁵ *Položenje ženšin v Moskovii i Domostroj*, [online]. 2019 [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: https://ruvera.ru/articles/polozhenie_zhenshin_domostroj#_ftnref39

1.3 SVATBA

Podle zvyků doby *Domostroje* musí být ušlechtilá nevěsta před svatbou nevinná. Dívčina nevinnost byla hlavním požadavkem. Hanba očekávala rodinu, která provdala dceru „nečistou“. Preventivní opatření v tomto případě bylo jednoduché – dívka byla schovaná od ostatního světa. V závislosti na statusu rodiny, do které patřila, v tomto případě mluvíme o zástupcích šlechtických rodin, mohla pro ni být postavena celá věžička, nebo, jak se tomu říká v ruštině – „*těrěm*.“ Byla vytvořena maximální izolace: z lidí měli právo vstoupit pouze otec nebo kněz. Dívčí společnost tvořili její příbuzní, děti, služebné, vychovatelky. Role carské manželky neznamena pro ženu velkou osobní svobodu. Naopak, dívky byly vychovávány v izolaci a připravovaly se na role manželek a matek. Celý jejich život spočíval v modlitbách, čtení, šití a vyšívání věna.

Status carské manželky často ohrožoval ženu na životě a na její zdraví. Špatné zdraví nevěsty stačilo, aby nepřátelé této okolnosti využili. Za špatný zdravotní stav carské nevěsty vždy nesli vinu její příbuzní, jako by úmyslně tajili některé nevyléčitelné nemoci. Což se samozřejmě mohlo stát, aby nedošlo ke ztrátě očekávané příležitosti dostat se do blízkosti panovníka. Nepřátelé využili každé nemoci budoucí carevny, aby ji připravili o carovu lásku, aby musela uvolnit pole někomu jinému.⁵⁶

Z historie carských nevěst víme, že strach z pomluvy měl budoucí carevnu pronásledovat každou minutu a na každém místě. Obtěžovalo to její šťastné dny zbytečnými, ve většině případů nepotvrzenými, ale přesto velmi bolestivými podezřeními.

Kromě strachu z pomluvy carevně snad ještě více ztrpčoval život strach z neplodnosti. U ženy byla neplodnost vnímána jako Boží trest za hříchy. Ženy plakaly a vážně se modlily k zázračným svatým, ať se jim tato katastrofa vyhne.

Mnohokrát se stalo, že manžel přesvědčoval svou neplodnou manželku, aby šla do kláštera, dokonce ji násilím nechal ostříhat a ona se stala jeptiškou. Pak se mohl oženit znovu. Je samozřejmé, že se to všechno stávalo v urozených nebo bohatých vrstvách společnosti, kde podpora klanů a plození dědiců byly hlavním životním úkolem. V carské rodině se tato otázka vlastně stala jednou z nejdůležitějších, zejména v 16. století, když z mnoha knížectví vzniklo jediné carství, autokratický panovník stál v čele celé země, s jedním ideálem posvěcení autokratické moci. Když navíc je tato moc uznána za dědičnou

---

⁵⁶ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 269.

pouze v carském rodu.⁵⁷

Domácí historie moskevských panovníků zaznamenala spoustu podrobností o těchto bolestech a obavách týkajících se mužského dědice trůnu, v nichž plynuly celé roky manželství.

Šťastná nevěsta vstupující do carského paláce vůbec nemohla předvídat, že od této chvíle se stává předmětem intrik a spiknutí.⁵⁸

Téměř všechny ruské svatby se konaly stejným způsobem a v různých společenských vrstvách nebyly zásadní rozdíly ve zvycích a pořadí jednání. Jediným rozdílem byl snad rozsah svatebních hostin.

Nemůžeme obejít stranou takový důležitý pramen jako *Stoglav*. V něm nalezneme pokyny, které byly důležité pro manželský svazek. Podle *Stoglavu* mělo právní sílu pouze církevní manželství. Ke sňatkům byl vyžadován souhlas rodičů nebo zákonných zástupců, s výjimkou případů, kdy tato osoby byly v zajetí, šílené nebo zmizely. Tři manželství byly považována za legitimní.⁵⁹ Ale svatba v kostele byla možná jenom během prvního manželství, druhé a třetí byly pouze požehnání. Kromě souhlasů rodičů na svazek, bylo vyžadováno povolení od diecézního biskupa.⁶⁰

Od doby Ivana Hrozného car při výběru nevěsty používal tradici vypůjčenou z Byzance. Carské svatby se začínaly přehlídkou dívek. Nejkrásnější dívky ze šlechtických rodin byly přivezeny do Moskvy z celé země a několik z nich pak bylo vybráno carskými služebníky. Na vznešenosti a bohatství nezáleželo, pouze na kráse a zdraví nevěsty. Do carských komor bylo nakonec pozváno 6 nebo 7 žen, pak car rozhodoval sám. Zvolená dívka byla titulována carevnou a teprve poté se mohla svatba konat. Když se šlechtična stávala carevnou, už nemohla navštěvovat své příbuzné. Nyní jí bylo obecně zakázáno vidět obyčejné lidi. Proto se rodiče a další příbuzní carské nevěsty stěhovali do paláce a dostávali vysoké funkce u carského dvora.⁶¹

Po výběru carskou nevěstu slavnostně doprovodili do zvláštních carských pokojů, kde měla žít. Až do svého sňatku žila v úplném odloučení od cara. Zůstávala tam do svatby spolu s dvorními šlechtičkami. Byly to věrné a bohabojné ženy, včetně nejbližších příbuzných nevěsty, obvykle její vlastní matka nebo tety. Vstoupení nevěsty do carských

---

⁵⁷ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 323.

⁵⁸ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 268.

⁵⁹ *Stoglav*, Kazaň, s. 118.

⁶⁰ *Stoglav*, Kazaň, s. 110.

⁶¹ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 263.

pokojů bylo doprovázeno obřadem jejího carského zasvěcení. Tady s modlitbou přijímala carskou dívčí korunu, titulovali ji carevnou a dali nové carské jméno. Od této chvíle získávala postavení carské nevěsty a dostávala zvláštní význam. Vystupovala z prostředí svých příbuzných, ani její otec už se neodvážil nazývat ji svou dcerou.⁶²

---

⁶² ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 266.

1.4 ŽIVOT V CARSKÉM PALÁCI

Pokud budeme chtít popsat každodenní život carevny, začínal obvyklými ranními modlitbami. K carevně pak od cara přicházel bojar zeptat se na její zdraví, a jak si odpočala. Ptal se však obvykle přes bojarky. Jedna z nich pak předávala vzkaz carevně, pak stejným způsobem předávala její odpověď. Veškerá komunikace mezi carskými manžely se odehrávala vždy prostřednictvím blízkých lidí ze strany panovníka a carevny.⁶³

Potom panovník sám navštívil carevnu a pozdravil ji. Pokud byl den půstu nebo svátku, často šli spolu k časné mši v kostele. Každodenní život carevny do oběda byl často věnován různým druhům aktivit. Zde nejdůležitějším předmětem zájmu byly ženské vyšívání a pořízení různých částí carevnina oblečení.⁶⁴

Pro carské děti často dělaly panenky ze zbytků lehké hedvábné a zlaté tkaniny. Někdy carevna prohlížela svůj šatník a vytřídila své staré oděvy pro nějakou příbuznou. Carevna z velké části oblékala své příbuzné z vlastní pokladny a ze své dílny.⁶⁵

Carský palác v Kremlu byl obrovský: se stovkami pokojů, z nichž dobrá polovina patřila ženské části. Carevna a její dcery se neúčastnily oficiálních ceremonií, kde byli přítomni muži. Měly ale svůj vlastní obřadní sál – Carevninu Zlatou komoru. Zde, na svém trůnu, přijímala hosty během hlavních pravoslavných svátků. Byly to jediné dny, kdy mohla vidět lidi, kteří ji dříve neznali – hlavně představitele duchovenstva, bojary a jejich manželky.⁶⁶

Z tisíců lidí, kteří žili u carského dvora, bylo málo pravděpodobně, že aspoň jeden viděl carevnu nebo někoho ze sester a dcer cara. Dokonce ani doktor je nikdy neviděl. Když byla carevna nemocná a bylo nutné zavolat doktora, než ho zavedli do místnosti, pevně zavřeli všechna okna tak, aby nic nebylo vidět. Když bylo nutné zkontrolovat její puls, pak byla její ruka zabalena do tenké látky, aby se lékař nedotýkal jejího těla.⁶⁷

Když se carevna a její dcery vypravily do kláštera mimo Moskvu, jely v uzavřených vozech. Služebníci kolem nich drželi sametové závěsy a chránili ženy před zvědavými očima, když opouštěly kočár a šly do kostela. Jeden z takových výletu byl popsán v letopisu.

---

⁶³ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 450.

⁶⁴ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 451.

⁶⁵ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 453.

⁶⁶ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 440.

⁶⁷ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 349.

„V květnu 1572 přijel car Ivan Vasiljevič, přijel s careviči a carevnou Annou (Koltovskou) do Novgorodu. Noc strávili v klášteře Spasitele na Chutyynu. Vjel do kláštera tři hodiny před západem slunce a po obvyklých církevních setkáních povečeřel v kostelní věži se svým doprovodem a se všemi mnichy. Carevna dorazila do kláštera v jednu hodinu ráno (po západu slunce). Její doprovod byl ubytovaný v osmi zvláštních pokojích, které pro tuto příležitost byly obloženy prkny. Když odjížděla z Novgorodu, carevna Anna se šla modlit do katedrály Sofie Moudrosti Boží. Tato událost se ale konala v noci, v sobotu 16. srpna.“⁶⁸

Po cestě carevna často bavila své malé děti, careviče a carevny, nakupováním hraček a různých dárků, které byly často prodávány na trzích a ze kterých si dělali legraci obyčejní lidé. Kupovala pšeničné koláče, zahradní jablka, lesní plody, ořechy, mořské plody, vodnice a jiné dárky.⁶⁹

Carevna navštěvovala bohoslužby pouze v určitých dnech, kdy jí to dovolilo zdraví a různé jiné okolnosti domácího života. Občas měla i slavnostní vycházení, které ne vždy spadalo na den, kdy k oslavě došlo, ale někdy dříve nebo později o několik dní.⁷⁰

Kromě návštěvy kostelů a klášterů měla carevna také charitativní a oficiální činnosti. Bojaři, šlechtici a jejich manželky často posílali své petice carevně, ne caru, protože ona měla méně státních povinností a mohla se odvolat přímo k panovníkovi. Kromě toho si musela udržet svou pověst „přímluvce pro slabé“ – takže tyto petice byly často kladně vyřízeny.⁷¹

V určitou dobu carevna přijímala zprávy o záležitostech spadajících do pravomoci jejího „*Postelnogo prikazu*“ a od jejích dvorních šlechticů.⁷² Hlavní smysl tohoto „prikazu“ byl spojen s domácností a různými částmi carevnina každodenního života a jejího doprovodu. Mohla po konzultaci s carem přijímat a propouštět všechny členy svého dvora.⁷³

Mezitím se carevna starala o osud svých chudých příbuzných, které obvykle měla na starosti. Představovali zvláštní stupeň hlavních bojarských šlechticů. K nim patřili

---

⁶⁸ *Novgorodskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 3, Petrohrad, Tipografija Eduarda Praca 1841, s. 174.

⁶⁹ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 414.

⁷⁰ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 368.

⁷¹ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 456.

⁷² „*Postelnij prikaz*“ je úřad moskevského carského paláce, která měla na starosti vše, co se týkalo carské ložnice.

⁷³ ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 453.

většinou příbuzní sirotci, a někdy dcery chudých rodičů, kteří neměli prostředky, aby jim dali vzdělání. Pro takové dívky byla carevna vždy oporou a pečujícím patronem. Rostly s mladými carevnami, sloužily jim v jejich dětských hrách a žily v jejich pokojích. Když dospívaly, carevna jim hledala dobrého manžela.⁷⁴

Carevna také věnovala spoustu času výrobě drahých šatů, většinou pro církevní účely, často se vyráběly výšivky. Pro to v paláci byla vyhrazena největší a nejjasnější místnost a k ní přilehlé pokoje. Do nich se vešlo až padesát žen, které zde šily prádlo.⁷⁵

Odpoledne, zejména ve sváté dny, se konaly různé druhy domácích her a zábav. Za tím účelem byla postavena „Potěšná komora“.⁷⁶ Není známo, zda některá z careven ráda hrála šachy, ale podle názoru historika Zabelina hrály karty.⁷⁷ Večery carevna obvykle trávila se svým manželem a rodinou. Četli Bibli nebo jinou duchovní literaturu, poslouchali příběhy vyprávěné cestovateli nebo poutníky, kteří byli často zvaní, aby pobavili cara a jeho rodinu.⁷⁸ V Kremlu byly provozovány také všechny lidové zábavy (vánoční hry, tance v den Nejsvětější Trojice atd.).

Existovaly však zábavy zvláštního druhu, přístupné pouze carevnám. V Kremlu pro ně byly zřízeny zvláštní tajné místnosti, z nichž měly možnost sledovat ceremoniál, například přijímání zahraničních vyslanců. Ve velkém okně naproti carskému trůnu byl vytvořen „strážní rošt“, čalouněný červeným taftem, takže carevna a děti mohly jasně vidět, co se děje v přijímací hale. Neviditelná přítomnost při takových obřadech samozřejmě ovlivnila názory zahraničních vyslanců na celkový život ženské poloviny carské rodiny.

Ženám v carské rodině sloužily pouze ženy. Bojarka-pokladnice spravovala carevnu pokladnici, zapisovala, odkud byly dary a kde byly přijaty. „*Kravčaja*“ měla na starosti carevnu stůl, o postel se staraly služebnice a řemeslnice z carské dílny. Jedna ze šlechticů byla soudkyní všech konfliktů a zločinů, které se stávaly v ženských komnatách. Pokud však došlo k podezření na závažné zločiny, jako je černá magie, byl tento případ postoupen Řádu tajných záležitostí, instituci politického vyšetřování, kterou osobně kontroloval car.⁷⁹

---

⁷⁴ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 460.

⁷⁵ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 451.

⁷⁶ „Potěšná komora“ – byla budova, část moskevského Kremlu pro vystoupení komediantů. Postavená na začátku 16. století. Tamtéž, s. 465.

⁷⁷ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 467.

⁷⁸ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 465.

⁷⁹ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 478.

Kromě šlechticů měla carevna ještě asi 50 dalších služebnic, tzv. „navštěvujících šlechticů“, které tvořily její doprovod, ale nežily v paláci. Byly tam i mladší šlechtičny, které byly vychovávány s dcerami cara, byly jejich přítelkyněmi a jedinou společností. Současně také pomáhaly, sloužily jim v každodenním životě. Existovala i další řada služebnic – zdravotní sestry, řemeslnice, vychovatelky a porodní asistentky. Byly tam zvláštní ženy, které nahlas carevně a jejím dcerám četly a zpívaly náboženské kostelní písně. V carských komnatách byly také trpaslice a bláznivé ženy – obecně všechny druhy podivných žen, které sloužily pro pobavení careven.⁸⁰

Existovali také mužští sluhové. Na prvním místě to byli kněží, kteří vykonávali služby v carevniých pokojích (tak jako car měla i carevna vedle svého pokoje domácí kostel a samostatnou modlitební místnost). Kromě toho pomáhalo carevně a jejím dcerám u stolu několik desítek chlapců ve věku 10 až 15 let. Jakmile však dospěli, byli z ženské části paláce vyloučeni. Asi 100 dospělých mužů (byli to zejména synové bojarů) hlídalo komnaty ve dne v noci, ale nesměli vidět ženy z carské rodiny.⁸¹

---

⁸⁰ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 478.

⁸¹ ZABELIN, Ivan: *Domašnij byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, s. 495.

1.5 ROZVOD

S rostoucím vlivem klášterů se objevil nový způsob, jak se zbavit nemilované manželky – uvěznit ji v klášteře. Přerušeni světského života bylo někdy doprovázeno přerušением manželských vazeb. Ivan IV. byl několikrát ženatý a pod nějakou záminkou (například neplodnosti) této možnosti často využíval. Po rozvodu se mohl znovu oženit po šesti týdnech.⁸² Smrt manželky-jeptišky bylo možné urychlit, což se často stávalo.

Sigismund Herberstein ve svých poznámkách o Moskvě psal, že rozvod probíhal prostřednictvím rozvodové gramoty, ale obvykle o něm nemluvili, protože je v rozporu s vírou.⁸³ Jestli se někdo podruhé ožení a bude mít druhou manželku, bude to považováno za dvojmanželství, v Rusku to bylo možné, ale nebylo podle práva. Třetí manželství není povoleno bez vážných důvodů. Čtvrté už není povoleno nikomu, protože jde o rozpor s křesťanstvím.⁸⁴ Francouzský kapitán Margeret, který pobýval v Rusku od roku 1590 do roku 1606, hovoří o možnosti rozvodu pod jakoukoliv záminkou, protože neexistovala pro to žádná omezení.⁸⁵

Když se podíváme do ruských zdrojů, zmínky o rozvodech praktický nenalezneme. Podle *Stoglavu* ukončení manželství bylo možné v následujících případech a to jsou: fyzická smrt, dlouhá nepřítomnost jednoho z manželů, cizoložství, dlouhodobá nemoc jednoho z manželů, neplodnost a přechod ve stav mnicha nebo jeptišky.⁸⁶ V *Stoglavě* je také zmínka o smilství,⁸⁷ autorem této kapitoly je podle moderních badatelů Ivan Hrozný. *Stoglav* je sbírka rozhodnutí Stoglavého soboru v roce 1551. Obsahuje řešení jak náboženských, tak státních a ekonomických otázek. Skládá se ze 101 kapitoly.⁸⁸ Car shromáždil Radu, aby odsoudili cizoložství, protože podle něho bylo nebezpečné a vedlo ke smrti států. Ivan IV. byl velkým znalcem Bible a Starého zákona, často je citoval a odhaloval zákeřnost cizoložství. O rozvodu ale nebylo řečeno ani slovo.⁸⁹

Nejznámější rozvody v 16. století byly spojeny právě se jménem Ivana Hrozného. Střídal manželky tak často, že je sám pravděpodobně považoval pouze za konkubíny.

---

⁸² CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvoda (16-18 století)*, Moskva, s. 210.

⁸³ Gramota v ruštině je listina.

⁸⁴ HERBERSTEIN, Sigismund: *Zapiski o Moskovii*, tom 1, Moskva s. 233.

⁸⁵ MARGERET, Žak: *Sostojanije rossijskoj imperii i velikogo knjažestva Moskovskogo v 1606 roce*, Moskva, Polza 1913, s. 129.

⁸⁶ *Stoglav*, Kazaň, s. 119.

⁸⁷ *Stoglav*, Kazaň, s. 335.

⁸⁸ *Stoglav*, Kazaň, v Tipografii Gubernskogo pravlenija 1862.

⁸⁹ CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvoda (16-18 století)*, Moskva, s. 96.

Církev nebyla schopna postavit se carovi, který šel proti pravoslavným zákonům, v jejichž duchu byl vychován. Tiché odsouzení carova jednání bylo vše, co mohla církev v této situaci udělat.⁹⁰

V *Domostroji* také není zmínky o rozvodu stejně jako v dopisech patriarchů adresovaných klášterům, zachovaných z té doby. V nich nalezneme například odhalení toho, že kněží porušovali pravidla a dovolovali čtvrté a páté manželství. Také existují zmínky o manželstvích mezi lidmi v blízkém stupni příbuzenství.⁹¹

Rozvod byl v Rusku povolen jen omezeně. Byl drahý, zdlouhavý a procedurálně náročný. Byla to událost, která se konala málokdy. Ale mnozí ho chtěli dosáhnout. V ruské historii častým způsobem řešení rodinných sporů bylo násilné ostříhání a uvěznění ženy v klášteře.⁹² Aleksandr Zagorovsky, historik práva z konce 19. a počátku 20. století, autor knihy *O rozvodu v ruském právu*, napsal: „*Obřad přecházení ve stav jeptišky byl jedním z nejčastějších důsledků rozvodu ve středověkém Rusku.*“⁹³

V 16. a 17. století se ženský život v domě příliš nelišil od života v klášteře. Kvůli tomu, že kláštery byly tichým místem, tam mohla žena žít v klidu, i když tam pobývala nedobrovolně. Násilné ostříhání, které bylo podobné uvěznění, bylo v Rusku využíváno až do 18. století.⁹⁴ V 16. století bylo mnoho ženských klášterů, většina jeptišek byla stříhána násilně, včetně těch, kterým Ivan IV. bránil vstoupit do manželství, aby zničil rod, který odsoudil k zániku.⁹⁵ Takže když mluvíme o rozvodu, klášter je vhodné místo, s jehož pomocí se lze zbavit manželských vazeb. Ženy samozřejmě nemohly uniknout tomuto smutnému osudu, protože byly bezmocné.⁹⁶

---

⁹⁰ CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvodu (16-18 století)*, Moskva, s. 96.

⁹¹ CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvodu (16-18 století)*, Moskva, s. 96.

⁹² CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvodu (16-18 století)*, Moskva, s. 208.

⁹³ ZAGOROVSKIJ, Aleksandr: *O razvodě po ruskomu pravu*, Charkov, Tipografija M.F. Zilberberga 1884, s. 158.

⁹⁴ ŠAŠKOV, Serafim: *Istorija ruskoj ženšiny*, Petrohrad, Tipografija A.S. Suvorina 1879, s. 143.

⁹⁵ RUŠINSKIJ, Lev: *Religioznyj byt ruskich po svedenijam inostrannyh pisatelej 16. i 18. stoletij*, Moskva, Obščestvo istorii i drevnostej rossijskich 1871, s. 125.

⁹⁶ CATUROVA, Marina: *Tri věka ruského rozvodu (16-18 století)*, Moskva, s. 211.

2.1 ANASTÁZIA ROMANOVNA

První ruský car byl ženatý sedmkrát, a kromě toho udržoval mnoho mimomanželských vztahů. Na rozdíl od cara jeho manželky zůstávaly do značné míry skryty ve stínu historie. Jméno manželky bývá známo téměř vždycky, ale datum jejího narození je velmi vzácný údaj. Přesné datum narození je známo u dvou prvních manželek, kdežto u ostatních není znám ani rok.

První legitimní manželkou Ivana Hrozného byla Anastázia Romanovna Zacharjina-Jurjevna. Před svatbou byl Ivan IV. poprvé v ruských dějinách korunován na cara a začal používat titul car celé Rusi. Anastázia Romanovna jako první byla nazývána carevna.⁹⁷

Podle rodinné legendy se její předkové přestěhovali do Ruska na začátku 14. století z dnešní Kaliningradské oblasti.⁹⁸ Historik Stěpan Veselovskij měl jiný názor a tvrdil, že pocházeli z Novgorodu.⁹⁹ Prvním historicky doloženým předkem Anastázie byl bojar moskevského knížete Semjona Hrdého, který se jmenoval Andrej Kobyla. Anastázia Romanovna byla přímým potomkem jeho mladšího syna Fjodora Koški, proto se v monografiích uvádí několik různých způsobů psaní jejího příjmení: Koškina-Zacharjina-Jurjevna.¹⁰⁰ Sňatkem vnučky Fjodora Koškina s velkým knížetem Vasilijem II. (1425–1462) se stala Ivanovou vzdálenou příbuznou.¹⁰¹

Anastázia se narodila 7 srpna v 1533 nebo v 1534 roce.¹⁰² Byla dcerou bojara Romana Zacharjina-Jurjeva a jeho manželky Uljany Fjodorovny.¹⁰³ Svazek byl s velkou slávou posvěcen 3. února 1547, necelé tři týdny po korunovaci.¹⁰⁴ Zacharjinové se do bojů mezi Glinskými, Bělskými a Šujskými nevměšovali. Výběrem Anastázie za svou manželku zřejmě Ivan IV. hledal podporu jakési třetí síly, která se dosud ve vnitřních konfliktech neangažovala.¹⁰⁵

Najít carovi manželku bylo velmi obtížné a důležité. Když Nikolaj Karamzin

---

⁹⁷ SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, Piter 2018, ISBN 978-5-4461-0690-5, s. 113.

⁹⁸ PAYNE, Robert: *Ivan Hrozný*, Plzeň, Ševčík 2008, ISBN 978-80-7291-183-7, s. 65.

⁹⁹ VESELOVSKIJ, Stěpan: *Issledovanija po istorii klassa služilych zemlevladelcev*, Moskva, Nauka 1969, s. 141.

¹⁰⁰ SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s. 113.

¹⁰¹ PAYNE, Robert: *Ivan Hrozný*, Plzeň, s. 65.

¹⁰² PANOVA, Tatjana: *Jady v borbe za vlast': Rossija, 16 - načalo 17 v.*, Moskva, Avgust Borg 2017, ISBN 978-5-906454-73-7, s. 92.

¹⁰³ Uljana Fjodorovna pravděpodobně byla druhou manželkou Romana Zacharjina-Jurjeva. SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s.114.

¹⁰⁴ PAYNE, Robert: *Ivan Hrozný*, Plzeň, s. 65.

¹⁰⁵ SERCZYK, Wladislav: *Ivan IV. Hrozný. Car vši Rusi a stvořitel samoděržaví*, Praha, s. 26.

popisoval tyto události uvedl, že car si nebral ženu kvůli šlechtickému rodu, ale „především díky osobním zásluhám nevěsty, které opodstatnily tuto volbu. Díky současníkům, kteří při jejím popisu připisují ji veškeré ženské ctnosti: cudnost, pokoru, zbožnost, citlivost, dobrotu a inteligence; nemluvíme o kráse, protože byla považována za nezbytný atribut šťastné carské nevěsty.“¹⁰⁶

Anastázie byla velmi krásná, vlídná a vroucně zbožná. Údaje z antropologické studie jejích pozůstatků ukazují, že byla malého vzrůstu, měla pravidelné rysy tváře, dlouhé tmavé vlasy a oči. Její vzhled měl přirozený jas, který byl obzvláště oceněn v době, kdy krásná žena měla mít růžové líce a černé obočí.¹⁰⁷

Pozdější kronikáři chválili „dobrou“ Anastázii, která měla tichou povahu a byla dobrosrdečná. Podobné postřehy napsal o první manželce Ivana Hrozného několik desetiletí po její smrti v *Poznámkách o Rusku* britský diplomat Jerome Horsey: „*Tato carevna byla tak moudrá, ctnostná, zbožná a mocná, že ji všichni její poddaní uctívali a milovali. Veliký kníže byl mladý a horkokrevný, ale ovládala ho s překvapivou jemností a inteligencí.*“¹⁰⁸

Panovala všeobecná víra, že pod vedením metropolity Makarije a s Anastázií povede car klidný život, vyplněný záslužnou činností. Ale Ivan IV. samozřejmě nedovolil, aby manželství omezovalo jeho přirozenou moc, a Makarijovi naslouchal jen zřídka.¹⁰⁹ Anastázie se skutečně snažila manželovi radit ve státních záležitostech, ale samozřejmě se nepodílela na řízení státu. Většinu času věnovala ženským pracím, spolu s jinými ženami vyšívala předměty pro církevní obřady. Věci, které vycházely z její dílny, měly vysokou uměleckou kvalitu.¹¹⁰

Hlavní povinností carevny, stejně jako všech manželek panovníků, bylo porodit dědice trůnu. Je možné, že výběr Anastázie ovlivnil fakt, že její rodiče měli mnoho dětí, včetně chlapců. V prvních letech manželství porodila carevna dvě dcery, Annu, která se narodila 10. srpna 1549 a zemřela 20. července 1550, a Marii, která spatřila světlo světa 17. března

---

¹⁰⁶ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16. věka do 1612*, Tver, Izdatelstvo AST 2007, ISBN 978-5-17-041898-5, s. 136.

¹⁰⁷ MERKULOVA, Lada: *Ženy Ivana Groznogo: žizn i smert pervych russkich caric*. Federalnyj ježenedelnik. Rossijskie Věsti [online]. 2007 [cit. 2018-10-14]. Dostupné z: <https://anna-1969.livejournal.com/45830.html>

¹⁰⁸ GORSEY, Jerome. *Zapiski o Rossii 16.–17. stoletija* [online]. Moskva: MGU, 1991 [cit. 2020-05-28]. Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Gorsej/frametext1.htm>

¹⁰⁹ PAYNE, Robert: *Ivan Hrozný*, Plzeň, s. 66.

¹¹⁰ SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad, s. 117.

1551. Datum jejího úmrtí není známé.¹¹¹ Proto narození syna bylo pro carskou rodinu radostnou a dlouho očekávanou událostí.

První carevič v ruské historii se narodil v říjnu 1552, když se jeho otec vrátil z úspěšného válečného tažení na Kazaň. O tom Ivan IV. píše ve svém prvním listu Andreji Kurbskému: „*Prokázal nám Bůh své milosrdenství a dal nám následníka, syna Dimitrije.*“¹¹² Se šťastnou zprávou byl poslán do Vladimíru, kde tehdy pobýval Ivan Hrozný, Vasilij Trachaniot, bojar řeckého původu.¹¹³ Podle *II. sofijského letopisu* dostal carevič jméno na počest oslavovaného předka, knížete Dimitrije Donského.¹¹⁴

Krátce po návratu z válečné kampaně Ivan Hrozný vážně onemocněl, měl patrně nějakou těžší formu zápalu plic. Všichni se domnívali, že car umírá. Dne 12. března 1553 donutil Ivan Hrozný členy bojarské dumy, aby složili přísahu věrnosti jeho pětíměsíčnímu synovi. Bojaři se zdráhali přísahat, protože si nebyli jistí, jak dlouho bude mladý kníže Dimitrij žít. Věděli, že jeho mladší sestry zemřely velmi brzy. Hrozilo vypuknutí bojů o moc, kdyby Dimitrij zemřel a Ivan byl nadále těžce nemocný. Do tohoto boje pravděpodobně mohli zasáhnout bratři Anastázie Romanovny.¹¹⁵

Ale car se rychle uzdravil a po odhalení intrik bojarů, kteří v případě jeho smrti chtěli korunovat carova bratrance knížete Vladimíra Starického, zažil silný emoční šok. O tom Ivan Hrozný psal v roce 1564 ve svém prvním listu Andreji Kurbskému: „*Když pak jsem se později, jak se lidem stává, silně roznemohl, tehdy ti, které Ty nazýváš našimi příznivci, v čele s popem Silvestrem a vaším náčelníkem Aleksejem, povstali jako opilí, soudíce, že je již po nás, a nestarajíce se o naši duši ani o svou zapomněli na přísahu složenou našemu otci a nám, že nebudou hledat jiného panovníka kromě našich dětí, a rozhodli se dosadit na trůn našeho vzdáleného příbuzného knížete Vladimíra.*“¹¹⁶

Aby poděkoval nebesům za vyléčení z nemoci, Ivan se rozhodl, že se v květnu 1553 vydá na velkou poutní cestu do Kirillo-bělozerského kláštera a kláštera svatého Feraponta, které se nacházely ve Vologodské oblasti.¹¹⁷

Bez ohledu na to, že carevna Anastázie ještě nebyla úplně zdravá po těžkém porodu, car chtěl, aby ho se synem doprovázela. Nejprve navštívili Trojicko-sergijevský klášter,

---

¹¹¹ PAYNE, Robert: *Ivan Hrozný*, Plzeň, s. 118.

¹¹² *Listy Ivana Hrozného*, Praha, Statní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957, s. 53.

¹¹³ PAYNE, Robert, *Ivan Hrozný*, Plzeň, s. 118.

¹¹⁴ *Sofijskaja II. Letopis*, tom 6, Petrohrad, Eduard Prac 1853, s. 314.

¹¹⁵ SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s. 117.

¹¹⁶ *Listy Ivana Hrozného*, Praha, s. 53.

¹¹⁷ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 182.

kde v té době žil zbožný a učený Maxim Řek. Ten cara varoval, aby s sebou nebral manželku a sedmiměsíčního syna na poutní cestu, jinak by se mohlo stát velké neštěstí.¹¹⁸ Jeho slovům tehdy nikdo nevěnoval pozornost.

Cesta byla opravdu nejenom dlouhá, ale i namáhavá. Z Trojicko-sergijevského kláštera se poutníci vydali na koních do Dmitrova a odtud na lodích po řece Volze dorazili do Kirillo-bělozerského kláštera. Anastázia Romanovna během cesty onemocněla, proto ji nechali odpočinout, zatímco sám car se svým doprovodem pokračoval v cestě do Ferapontova kláštera. Po jeho návratu se vypravili na zpáteční cestu do Moskvy. Carevič Dimitrij cestou smrtelně onemocněl a brzy zemřel.¹¹⁹ Jeho smrt popisuje *Moskovskij letopisec*: „v červnu zamřel carevič Dimitrij v Kirillovském kraji, cestou zpět do Moskvy“. Podle tohoto pramene carevič spadnul do řeky Šaksna a utopil se.¹²⁰

Po návratu do Moskvy s velkým smutkem pohřbila carská rodina svého syna v chrámu archanděla Michaela v Kremlu. Po nějaké době se Ivan s Anastázií znovu začali připravovat na další poutní cestu. Tentokrát carská rodina hledala pomoc u léčitelů a modlitbami u svatých mučedníků, aby se jim opět narodil syn. V Rostově Velikém navštívili hrob svatého Leontije, v Perejaslavli Zaleském se Anastázie s Ivanem modlili u hrobu léčitele Nikity Stolpnika. Během pobytu v Perejaslavli Anastázie znovu otěhotněla.¹²¹

28. března 1554 se narodil následník trůnu Ivan, který se dožil věku 27 let.¹²² Po narození syna Ivana porodila Anastazie Romanová ještě další děti, ale všechny byly slabé a nemocné. Dcera Jevdokije (1556–1558) zemřela ve třech letech a syn Fjodor, který se narodil v roce 1557, byl mentálně postižený. Po narození posledního syna měla carevna Anastázie velké problémy se zdravím a prakticky nevycházela ze svých pokojů.¹²³

V červenci roku 1560 v Moskvě vypukl velký požár. Ivan Hrozný nařídil, aby jeho manželku odvezli do vesnice Kolomenskoje, kde se nacházela carská rezidence, zatímco on zůstal v Moskvě. V Kolomenském se Anastázie cítila špatně kvůli nervozitě a dlouho

---

¹¹⁸ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 183.

¹¹⁹ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 183.

¹²⁰ *Moskovskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 34, Moskva, Nauka 1978, s. 229.

¹²¹ SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad, s. 119.

¹²² Scéna smrti careviče Ivana byla vyobrazena v díle I. E. Repiná „*Ivan Hrozný a jeho syn Ivan 16. listopadu 1581*“, které bylo namalováno v roce 1885 a nyní je vystaveno ve Státní Tretjakovské galerii v Moskvě.

¹²³ SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad, s. 120.

trvající nemoci a přes všechny snahy lékařů 7. srpna zemřela.¹²⁴

Nikolaj Karamzin napsal, že: „*Nejenom carský dvůr, ale celá Moskva se loučila se svou první carevnou. Když bylo tělo odvezeno do katedrály Nanebevzetí Panny Marie, lidé se tlačili k rakvi a bránili duchovním a šlechticům v průchodu. Všichni křičeli a plakali a jmenovali Anastázii matkou. Car Ivan šel za rakví: bratři, knížata Jurij, Vladimír Andrejevič a mladý kníže kazaňský Alexandr ho vedli za ruce.*“¹²⁵

Car velmi těžce nesl zprávu o smrti své ženy. Myslel si, že Anastázie mohla být otrávená. Moderní studie umožnily zjistit příčinu její smrti. Carevna Anastázie byla otrávena rtuťovými solemi nebo tzv. „benátským jedem“. O smrt této ženy se zajímalo velké množství lidí.¹²⁶ Například historička Tatjana Panova psala, že příčina její smrti je potvrzena přítomností rtuťových soli ve zbytcích oděvu a v zachovaných vnitřních orgánech carevny Anastázie. Během svého krátkého života nemohla použitím kosmetiky a léčivých přípravků akumulovat tak velké množství škodlivých látek.¹²⁷

Nejvyšší šlechta se snažila odstranit rod Romanovců z carova okolí, protože příslušníci tohoto rodu po sňatku Anastázie obsadili důležité státní posty. Ale to nedokázali. Naopak, bratr carevny a její další příbuzní dokonce posílili své pozice u carského dvorů a obvinili své konkurenty z její smrti.¹²⁸

Z Anastáziiny vraždy byli obviněni pop Silvestr a Aleksej Adašev. Důkaz o Adaševově vině byl založen na svědectví jeho služky, která byla mučena. Nakonec oba byli uznáni vinnými. Adašev byl poslán do války s Livonskem a Silvestr byl vyhnán z Moskvy. V dopise Ivana Hrozného Andreji Kurbskému se o tom píše: „*Vyšetřili jsme provinění psa Alekseje Adaševa a všech jeho rádců, potrestali jsme je za to všechno, ale mírně, smrti jsme nepotrestali nikoho, jen jsme je vypověděli na různá místa. Když pop Silvestr poznal, že jeho rádcí pozbyli významu, odešel sám dobrovolně.*“¹²⁹

Manželství Ivana a Anastázie nebylo ideální. Problémy byly spojeny s Anastáziinou nemocí způsobenou častými porody a také s nepříznivou situací ve státě, která dala vyniknout spíše carovým negativním rysům. Přesto měl Ivan Hrozný ke své manželce

---

¹²⁴ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 222.

¹²⁵ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 222.

¹²⁶ MERKULOVA, Lada: *Ženy Ivana Grozného: žizn i smert pervych russkich caric*. Federalnyj ježenedelnik. Rossijskie Věsti [online]. 2007 [cit. 2018-10-14]. Dostupné z: <https://anna-1969.livejournal.com/45830.html>

¹²⁷ PANOVA, Tatjana: *Jady v borbe za vlast': Rossija, 16 - načalo 17 v.*, Moskva, s. 99.

¹²⁸ PANOVA, Tatjana: *Jady v borbe za vlast': Rossija, 16 - načalo 17 v.*, Moskva, s. 99.

¹²⁹ *Listy Ivana Hrozného*, Praha, 1957, s. 54.

blízký vztah a později na ni vzpomínal s láskou. Je zřejmé, že Anastázie Romanovna měla na svého manžela pozitivní vliv a projevila se jako citlivá žena.¹³⁰

---

¹³⁰ DETLEF, Jena: *Russkije caricy 1547–1918*, Moskva, s. 29.

2.2 MARIE TEMRUKOVNA

Týden po Anastáziině smrti metropolita Makarij požádal, aby se car vzdal dlouhého smutku a co nejdříve se oženil znovu. Všichni doufali, že carevna z jiné rodiny vytlačí rod Romanových z okruhu lidí kolem cara. Úspěšný sňatek by také mohl uklidnit rostoucí napětí v Ivanových myšlenkách a činech. Novou nevěstu hledali především ve Švédsku a Polsku, ale tyto snahy byly neúspěšné. Ivan se chtěl oženit s Kateřinou Jagellonskou, dcerou bývalého polského krále Zikmunda I. Starého (1506–1548) a Bony Sforzy. Kateřina byla také sestrou krále Zikmunda II. Augusta (1548–1572). Ale královská rodina, která věděla o charakteru ruského cara, ho odmítla.¹³¹

Druhá manželka Ivana Hrozného pocházela ze severního Kavkazu, byla to kabardinská kněžna Kučenej (1545-1569). Její otec Temruk Idardovič v roce 1552 požádal cara, aby vzal Kabardu pod svoji ochranu. V roce 1558 mezi Ivanem a Temrukem byla uzavřena vojenská a politická aliance, která dovolila kabardinským knížatům úspěšněji bojovat se svými sousedy na Kavkaze krymskými a nogajskými chány. Jako potvrzení síly spojeneckých vztahů zůstal Temrukův nejmladší syn Saltankul v Moskvě. Přijal pravoslaví pod jménem Michail a stal se známý jako kníže Čerkasský.¹³²

V historické literatuře panuje nejednoznačný postoj k druhé manželce Ivana Hrozného kněžně Kučenej, která přijala po křtu jméno Marie. Nikolaj Karamzin viděl v druhém carově manželství pouze romantický příběh. Když se Ivan Hrozný seznámil s krásnou Kučenej, okamžitě se prý do ní zamiloval a chtěl se s ní oženit. „Řekli mu, že jeden z nejslavnějších čerkasských vládců, Temruk, má krásnou dceru: car ji chtěl vidět v Moskvě, zamiloval se do ní a pověděl jí, aby se učila Zákon Boží. Metropolita ji dal křesťanské jméno Marie. Svatba se konala 21. srpna 1561.“¹³³

Někteří historikové věřili, že Marie Temrukovna, která prý byla velmi temperamentní, stála za ideou vytvoření krvavé opričniny.¹³⁴ Vyšli přitom z tvrzení Jindřicha Stadena, že carevna údajně doporučila svému manželovi, aby si pro svou ochranu: „vybral ze všech lidí 500 střelců a štědře jim poskytnul oblečení a peníze, aby ho doprovázeli každý den a

---

¹³¹ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 236.

¹³² Michail Čerkasský – od něho pochází jedna z nejstarších aristokratických rodin Ruska. SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s. 122.

¹³³ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 236.

¹³⁴ ZIMIN, Aleksandr: *Opričnina Ivana Groznogo*, Moskva, Mysl 1964, s. 535.

noc“.¹³⁵ Ale naskýtají se otázky: Jak mohl autor vědět, o čem spolu manželé mluvili a co Marie poradila svému manželovi? Mimo to bylo opričníků mnohem více než 500.¹³⁶ Není možné považovat tento zdroj za opravdu spolehlivý. Autorovi nešlo o to, informovat evropské čtenáře o Rusku, ale pomluvit cara a vykreslit strašný obraz Ivana IV. a jeho doprovodu.

V ruských pramenech se neobjevuje obvinění Marie Temrukovny, že iniciovala vznik opričniny. Naopak bylo zdůrazněno, že iniciátoři opričniny jsou Vasilij Jurjev, bratranec carevny Anastázie, a Alexej Basmanov.¹³⁷ Tato verze je více pravděpodobná, protože opričnina měla vliv na základy řízení ruského státu, s nimiž kabardinská kněžna nemohla být seznámena.

Znamená to, že pro vytvoření historického portréту druhé manželky Ivana IV. Marie Temrukovny je nutné používat pouze spolehlivé zdroje. Jsou to hlavně ruské kroniky 16. století, jako například *Lebeděvskaja letopis*.

Sňatek s kabardinskou kněžnou však nebyl v žádném případě náhodou, neboť byl úzce spojen s východní politikou Ivana IV. Je známo, že od poloviny 16. století byly navázány přátelské vztahy mezi Ruskem a kabardinským knížectvím. V této době do Moskvy přijíždělo hodně vyslanců od místních knížat.¹³⁸

Po dobytí Kazaňského a Astrachaňského chanátu bylo pro cara nutné pomocí sňatku konečně upevnit svou vládu. V tomto ohledu byl sňatek s dcerou kabardinského knížete Temruka nejvhodnější, protože jeho prostřednictvím se Ivan Hrozný zařadil do kruhu východních vládců. To nepřímou měrou zajistit legitimitu jeho práv na Kazaň a Astrachaň.¹³⁹

V *Lebeděvském letopisu* bylo podrobně popsáno, jak bylo uzavřeno manželství mezi Ivanem IV. a kněžnou Kučenej. V únoru 1561 do Pjatigorska, tedy na severní Kavkaz, byli posláni Boris Sukin, nově pokřtěná knížata Gavrila Tazrutov a Ignatij Golochvastov se střeleckým doprovodem pro jejich ochranu. Byli instruováni, aby našli vhodnou nevěstu pro cara mezi dcerami místních knížat.¹⁴⁰

---

¹³⁵ ŠTADEN, Genrich: *O Moskvě Ivana Groznogo. Zapiski němca opričnika*, Moskva, Izdanie M. i S. Sabašnikovych 1925, s. 85.

¹³⁶ ZIMIN, Aleksandr: *Opričnina Ivana Groznogo*, Moskva, s. 535.

¹³⁷ *Piskarevský letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 34, Moskva, Nauka 1978, s. 190.

¹³⁸ KUŠEVA, Jekateřina: *Narody Severnogo Kavkaza i ich svjazi s Rossijej*, Moskva, Akademija Nauk SSSR 1963, s. 109.

¹³⁹ DETLEF, Jena: *Russkije caricy 1547–1918*, Moskva, s. 34.

¹⁴⁰ *Lebeděvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, Nauka 1965, s. 291.

Velvyslanci navštívili mnoho knížectví na severním Kavkaze a mezi nimi také Kabardu. Lze předpokládat, že dceru kabardinského knížete vybral pro cara Boris Sukin a poslal o tom zprávu do Moskvy. Kněžna byla velmi mladá a krásná. Kučenej, stejně jako většina žen na Kavkaze, měla nepochybně štíhlou postavu, černé vlasy a velké výrazné oči. Posel si nejspíš uvědomil, že car nezůstane lhostejný k její kráse.

Za nevěstou byli posláni velvyslanci. V létě 1561 se vrátili do Moskvy s kněžnou Kučenej v doprovodu s jejím bratrem Domanukem a sestrou Altyn s její rodinou. První setkání se uskutečnilo na řece Volze. Tam byli přivítáni carovým jménem bojarem Ivanem Baturlinem. Do Moskvy budoucí carevna dorazila 15. června.¹⁴¹

O několik dní později Ivan IV. uspořádal velký oběd na počest hostů. Během něj pečlivě zkoumal nevěstu a podle kronikáře „*se do ní zamiloval*“.¹⁴² 6. července v katedrále Zvěstování Panny Marie byla kněžna Kučenej pokřtěna jménem Marie na počest Marie Magdalény. Stala se oficiálně carovou nevěstou. Podle zvyku byla uvedena do horních pokojů královského paláce a začala se připravovat na svatební obřad. Během té doby se nevěsta a ženich mohli lépe seznámit.¹⁴³

Ne všem se líbilo, jak vesele a velkolepě před rokem ovdovělý car oslavil svou svatbu. Zpráva o tehdejší nespokojenosti bojarů se po několika desetiletích dostala k anglickému diplomatovi Jeromu Horseymu, který v *Poznámkách o Rusku* napsal, že „*obřady a oslavy, které doprovázely tuto svatbu, vypadaly tak překvapivě a pohansky, že bylo divné věřit, že se to všechno stalo ve skutečnosti.*“¹⁴⁴

Lze předpokládat, že první měsíc po svatbě byl car Ivan velmi spokojen s novou manželkou. Již v září poslal k Temrukovi poselství spolu s bratrem Marie Temrukovny Domanukem. Vyslanci vezli s sebou dárky všem příbuzným nové carevny: peníze, drahé oblečení, drahé nádoby. Tím chtěl car Temrukovi říct, že si ho váží a má radost z toho, že se oženil s jeho dcerou.¹⁴⁵

---

¹⁴¹ MOROZOVA, Ludmila: *Kavkazologia. Istoričeskije portrety Marija Temrukovna – vtoraja žena Ivana Groznogo* [online]. Moskva, 2017 [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: <https://doi.org/10.31143/2542-212X-2017-1-205-219>

¹⁴² *Lebďěvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 291.

¹⁴³ *Lebďěvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 291.

¹⁴⁴ GORSEY, Jerome. *Zapiski o Rossii 16.–17. stoletija* [online]. Moskva, MGU 1991 [cit. 2020-05-28]. Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Gorsej/frameset1.htm>

¹⁴⁵ *Lebďěvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 296.

Tím, že s východními vládci vstoupil do příbuzenského vztahu, se Ivanu Hroznému podařilo položit základy přátelských vztahů. Začal proto přijímat do služby nejenom kabardinská, ale také nogajská knížata. V prosinci 1561 byl poslán posel ke krymskému chánovi Devlet-Girejovi s návrhem na mírovou smlouvu. Avšak Ivanův nepřítel polský král Zikmund II. začal dělat všechno pro to, aby mezi Ivanem a Devlet-Girejem vyvolal válku. Jeho úmysly vyplynuly z listin, které byly odebrány polským poslům směřujícím na Krym.¹⁴⁶ Ivan Hrozný reagoval na počínání polského krále válečným tažením proti Litvě, které vedli příbuzní carevny Marie Temrukovny.¹⁴⁷

Carův sňatek s Temrukovou dcerou vedl k tomu, že se kabardinský kníže stal jeho poddaným. Tato skutečnost ho povýšila nad ostatní kavkazské vládce. V letopise o tom bylo napsáno: „*Kníže Temruk slíbil panovníkovi věrnost. I ta čerkasská knížata, která nebyla knížeti Temrukovi poslušna, když slyšela o tom, že mu car důvěřuje, vzal si jeho dceru za ženu, se podrobila Temrukovi a začala mu platit daně.*“¹⁴⁸

Na základě informací o Marii Temrukovně uvedených v letopisech lze předpokládat, že se snažila být dobrou manželkou. Její hlavní touhou bylo mít dítě. Proto nepřetržitě uskutečňovala poutní cesty a udělovala štědré dary klášterům. Lze také předpokládat, že mladá carevna chtěla nahradit matku mladým synům svého manžela. Careviči ji často doprovázeli na poutích do svatých míst.¹⁴⁹

Jak vidíme z letopisů, Marie se neúčastnila zábav, které miloval car. Z toho můžeme usuzovat, že carevna měla klidnou povahu, i když někteří historici ji snažili představit jako temperamentní ženu.

Jedním z historiků, který ji negativně popisuje, je Karamzin. „*Druhé manželství cara Ivana nemělo šťastné činy prvního. Marie, která uchvátla svého manžela jenom krásou, nenahradila Anastasii ani pro jeho srdce, ani pro stát. Současníci píšou, že tato čerkasská carevna je divoká a krutá v duši. Ještě více podporovala cara ve zlých sklonech. Nevěděla, jak zachránit svou lásku, která brzy ochladla, protože car už ochutnal nebezpečné kouzlo neshovlivosti a neznal hanbu.*“¹⁵⁰

V létě roku 1562 se Ivan Hrozný začal připravovat na válku s polským králem. Hlavním cílem vojenského tažení bylo město Polock. Obléhání města netrvalo dlouho.

---

¹⁴⁶ *Lebėdėvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 297.

¹⁴⁷ *Lebėdėvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 298.

¹⁴⁸ *Lebėdėvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 300.

¹⁴⁹ *Lebėdėvskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 341.

¹⁵⁰ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 240.

18. února car vstoupil do města v doprovodu vojska a kněží, kteří nesli ikony a kříže. Po tomto vítězství se na základě carského výnosu konaly velké oslavy nejen pro vítěze, ale i pro zajaté důstojníky a velitele polského vojska. Z Polocku Ivan odjel až 26. února a jel do města Starice, kde byly na jeho počest uspořádány velké oslavy. V tu dobu Marie Temrukovna byla těhotná a 21. března car dostal zprávu o tom, že se mu narodil syn.¹⁵¹

Carevič Vasilij zemřel po dvou měsících a jeho smrt způsobila v carské rodině velký smutek. Pohřeb se konal v Archandělské katedrále v Moskvě. Jeho hrobka se nezachovala. Historikové píšou: „*V historii moskevské nekropole samozřejmě není vše jasné. Ještě před stavbou budovy na počátku 16. století bylo pravděpodobně ztraceno několik starobyklých hrobek. K nim patří také hrobka z druhé poloviny 16. století, hrobka careviče Vasilije, syna Ivana Hrozného a Marie Temrukovny.*“¹⁵²

Po pohřbu car Ivan okamžitě opustil město a vydal se na cestu po městech a vesnicích. Navštívil Obolensk, Kalugu, Peremyšl, Odojev, Kozelsk, Vorotynsk a vrátil se do Moskvy až 26. května. Tam se Ivan dozvěděl, že Marie Temrukovna a carevič Ivan odjeli na poutní cestu do Trojicko-sergijevského kláštera. Car se rozhodl, že pojedje za nimi. Po oslavě svátku Svaté Trojice se všichni členové carské rodiny vydali do Alexandrovky Slobody a zůstali tam až do 17. července. Po celou tuto dobu se carevna snažila zotavit po porodech a synově smrti.¹⁵³

Po nějaké době Marie Temrukovna spolu s carevičem Ivanem navštívili v Suzdali ženský Pokrovský klášter a v Rostovu hrob svátého Leontije. Mezi lidem byla rozšířena pověra, že tento svatý pomáhal ženám, aby otěhotněly. Tyto poutní cesty svědčily o carevničině snaze mít dalšího potomka, ale to se jí už nikdy nepodařilo.¹⁵⁴ V roce 1563 se odehrály dvě další smutné události: zemřel bratr Ivana Hrozného Jurij a všemi respektovaný metropolita Makarij.¹⁵⁵

Po vítězství u Polocku se vztahy s polským králem zhoršovaly. Zikmund II. pomocí cenných darů začal získávat na svoji stranu proti Ivanovi Hroznému krymského chána

---

¹⁵¹ *Lebėdevskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 303.

¹⁵² SIZOV, Evgenij: *Ješo raz o trech neizvestnych grobnicach Archangelskogo sobora. Moskovskij Kreml. Materialy i issledovanija*, N° 1, Moskva, Iskusstvo 1973, s. 88.

¹⁵³ *Lebėdevskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 320.

¹⁵⁴ *Lebėdevskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 322.

¹⁵⁵ *Lebėdevskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 29, Moskva, s. 325.

Devlet-Gireje. Krymské útoky mohly začít kdykoli a toto zřejmě donutilo carskou rodinu, aby se přestěhovala v prosinci 1564 do Alexandrovské Slobody.¹⁵⁶

V lednu roku 1565 Ivan IV. vyhlásil založení opričniny. Měla to být komplexní státní reforma, která měla zajistit bezpečnost panovníka a bojovat s jeho nepřáteli uvnitř státu. Myšlenka o účasti Marie Temrukovny mohla vyplynout ze skutečnosti, že se její bratr Michail stal jedním z hlavních opričníků. To lze vysvětlit tím, že car v té době důvěřoval pouze svým blízkým příbuzným a příbuzným své manželky.¹⁵⁷

V létě roku 1569 měla Marie doprovázet svého manžela do Vologdy. Tam dvaadvacetiletá carevna vážně onemocněla. Ivan se musel vrátit do Moskvy, proto Marie jela pomalu za ním sama se svým doprovodem. V Alexandrově Slobodě byli lékaři, kteří jí mohli poskytnout pomoc, ale když carevna přijela, bylo již pozdě. Marie Temrukovna zemřela v prvním zářijovém týdnu, přesný den není znám, v roce 1569.¹⁵⁸

Je třeba poznamenat, že kvůli tomu, že carevna vedla uzavřený život, se objevily různé dohady o příčinách její smrti. V *Piskarevském letopisci* je napsáno, že sám car Ivan otrávil svou manželku smrtelným jedem.¹⁵⁹ Jerome Horsey píše v *Poznámkách o Rusku*, že car poslal carevnu do kláštera, což není pravda.¹⁶⁰ Podle oficiální verze byla Marie otrávena svými nepřáteli. Ale je pravděpodobné, že její zdraví bylo podlomeno pro ni neobvykle chladným klimatem. Časté poutní cesty po kláštorech mohly neustále zhoršovat její zdraví. Zdá se, že zejména proto neměla další děti. Podle zvyku byla carevna Marie pohřbena v hrobce pro veliké kněžny v katedrále Nanebevzetí Panny Marie v Kremlu.¹⁶¹

Ze smrti své manželky Ivan Hrozný obvinil své nepřátele. Byl obviněn carův bratranec Vladimir Starickij. On a jeho rodina pak byli otráveni. Také byla popravena manželka Mariina bratra Michaila Čerkasského jenom proto, že doprovázela nemocnou carevnu.¹⁶²

Smrt Marie Temrukovny neovlivnila vztahy mezi Ruskem a Kabardou. V roce 1578 přijel mladší Temrukův bratr Kambulat do služby k carovi. Jeho syn byl pokřtěn jménem

---

¹⁵⁶ SIZOV, Evgenij: *Ješo raz o trech neizvestnyh grobnicach Archangelskogo sobora. Moskovskij Kreml. Materialy i issledovanija*, N° 1, Moskva, s. 341.

¹⁵⁷ ZIMIN, Aleksandr: *Opričnina*, Moskva, s.31.

¹⁵⁸ SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad, s. 125.

¹⁵⁹ *Piskarevskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 34, Moskva, Nauka 1978, s. 78.

¹⁶⁰ GORSEY, Jerome. *Zapiski o Rossii 16.–17. stoletija* [online]. Moskva, MGU 1991 [cit. 2020-05-28].

Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Gorsej/frameset1.htm>

¹⁶¹ *Piskarevskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 34, Moskva, Nauka 1978, s. 78.

¹⁶² MOROZOVA, Ludmila: *Kavkazologia. Istoričeskije portrety Marija Temrukovna – vtoraja žena Ivana Groznogo* [online]. Moskva, 2017 [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: <https://doi.org/10.31143/2542-212X-2017-1-205-219>

Boris a brzy se stal významným velitelem. Oženil se s carevninou neteří Anastázií a tím znovu navázal příbuzenství s vládnoucím rodem. Během 17. století přijíždělo do Moskvy mnoho Temrukových příbuzných. Všichni převzali příjmení Čerkasský a byli přijímáni do služeb u carského dvora.¹⁶³

---

¹⁶³ MOROZOVA, Ludmila: *Kavkazologia. Istoričeskije portrety Marija Temrukovna – vtoraja žena Ivana Groznogo* [online]. Moskva, 2017 [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: <https://doi.org/10.31143/2542-212X-2017-1-205-219>

2.3 MARFA SOBAKINA

Brzy po Mariině smrti car oznámil, že nechce dlouho čekat na další svatbu. Podle profesora Skrynnikova nebylo možné hledat nevěstu v zahraničí kvůli probíhající Livonské válce, a proto se car rozhodl pro nevěstu z Ruska. Do Aleksandrovské Slobody přivezli kolem dvou tisíc děvčat, z nichž bylo vybráno nejdříve dvacet čtyři a potom dvanáct nejkrásnějších. Láska nehrála při volbě carské nevěsty významnou roli. Pro cara bylo podstatné, aby byla manželka zdravá a porodila mu dědice. Ivan IV. provedl konečnou volbu s pomocí svého věrného opričníka Maljuty Skuratova. Vyslovil se ve prospěch své příbuzné Marfy Sobakinové, která byla dcerou Vasilije Sobakina, neurozeného majitele půdy v Kolomně.¹⁶⁴

Věk nevěsty není znám, pravděpodobně jí bylo patnáct nebo šestnáct let. Naopak podstatně lépe známe podobu její tváře, protože se dochovala v dobrém stavu její lebka, podle níž byla vytvořena bronzová busta. Carevna byla opravdu krásná, měla pravidelnou tvář a velké oči.¹⁶⁵

Zásnuby se konaly 26. června 1571. Krátce po zasnoubení nevěsta onemocněla, a přestože se její stav nelepšil, car pokračoval ve svatebních přípravách.¹⁶⁶ Maljuta Skuratov dokázal vyřešit obtížný problém, zorganizoval svatbu cara s nemocnou nevěstou a stal se příbuzným carské rodiny. Sňatek pozvedl opričníka do nedosažitelné výšky. Postupem času se Skuratovi stali příbuznými i jiných rodin. Jedna jeho dcera se stala manželkou knížete Glinského, druhá Dimitrije Šujského, bratra cara Vasilije Šujského. Třetí dcera se stala carevnou Marií Godunovovou.¹⁶⁷

Před svatebním obřadem se car na Skuratovovu radu postaral o bezpečnostní opatření. Všichni cizinci dostali rozkaz okamžitě opustit Aleksandrovskou osadu. Může se zdát, že Maljuta se bál, že nevěsta kvůli čarodějnictví a zlým pohledům zemře ještě před svatbou.¹⁶⁸

Svatba se uskutečnila 28. října 1571 v Aleksandrovské osadě.¹⁶⁹ V Moskvě ji nebylo možné uskutečnit, protože 24. května hlavní město zapálil krymský chán Devlet-Girej,

---

¹⁶⁴ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 293.

¹⁶⁵ SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad s. 128.

¹⁶⁶ SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad, s. 129.

¹⁶⁷ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 293.

¹⁶⁸ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 294.

¹⁶⁹ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 294.

což vedlo k velkému požáru. Vinou silného větru a tepla hlavní město, s výjimkou Kremlu, téměř úplně vyhořelo.¹⁷⁰

Manželství netrvalo dlouho. V první polovině listopadu Marfa Sobakinová zemřela.¹⁷¹ Ivan Hrozný trval na tom, že manželství nebylo potvrzeno, protože carevna zůstala pannou. Vysocí církevní hodnostáři pod tlakem cara nakonec prohlásili, že třetí manželství nebylo naplněno. Podle oficiální verze byla carevna zahubena zlými lidmi z carova okolí. Maljuta Skuratov přesvědčoval Ivana Hrozného, že životy členů carské rodiny opět ohrožují jeho nepřátelé – zrádci a čarodějové. Marfina smrt pomohla Skuratovi zbavit se podezřelých lidí, většinou starých vůdců opričniny. Po carevniň smrti byl v roce 1572 její otec Vasilij Sobakin donucen odejít do kláštera a její tři bratřenci byli popraveni za „čarodějnictví“, kterým údajně chtěli zabít cara.¹⁷²

Těžko říct, zda carské podezření bylo opodstatněné. V dochovaných písemných pramenech z druhé poloviny 16. století neexistují ani nejmenší informace o takovém spiknutí. Nicméně chorobná podezřívavost a krutost Ivana Hrozného neznala hranice a již po roce 1574 bychom v okolí carského dvora nenalezli žádného zástupce rodu Sobakinů.

Marfina smrt byla nepřirozená. To bylo zaznamenáno církevní radou. Současní experti testovali její ostatky na přítomnost rtuti a arzenu, nic z toho nenašli. Existuje mnoho druhu jedů rostlinného původu, které je obtížné najít chemickou analýzou. V té době se traviči snažili, aby otrava vypadala jako příznaky nějaké nemoci, aby nevzbuzovali podezření. Člověk byl nemocný asi dva týdny a pak umíral.¹⁷³

Šířily se různé pověsti o tom, komu mohla být smrt carevny prospěšná. Podle jedné z verzí byla Marfa Vasiljevna otrávena někým z rodiny Romanovců nebo Čerkasských – příbuzných první a druhé manželky Ivana Hrozného. Podle druhé verze Marfina matka dávala dceři nějaké bylinky pro otěhotnění, které mohly způsobit nemoc a smrt. Na základě tohoto podezření byla Marfina matka popravena.¹⁷⁴

---

¹⁷⁰Novgorodskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej. tom 30, Moskva: Nauka, 1965, s. 158.

¹⁷¹ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 294.

¹⁷² VESELOVSKIJ, Stěpan: *Sinodik opalnych cara Ivana kak istoričeskij istočnik. Issledovanija po istorii opričniny*, Moskva, Akademija nauk SSSR 1963, s. 445.

¹⁷³ MERKULOVA, Lada: *Ženy Ivana Groznogo: žizn i smert pervych russkich caric*. Federalnyj ježenedelnik. Rossijskie Věsti [online]. 2007 [cit. 2018-10-14]. Dostupné z: <https://anna-1969.livejournal.com/45830.html>

¹⁷⁴ BUCHAU, Daniil: *Načalo i vozvyšenije Moskovii*, Moskva, Imperatorskoje obšestvo istorii i drevnostej rossii při Moskovskom universitete 1877, s. 28.

2.4 ANNA KOLTOVSKÁ

Anna Aleksejevna Koltovská pocházela z bojarské rodiny, která neměla významné postavení na carském dvoře. Její manželství s Ivanem Hrozným bylo už nad rámec kanonického zákona ruské pravoslavné církve. Církev povolovala tři legitimní svatby, přičemž třetí svatba byla už považována za hřích a nevěsta s ženichem podléhali církevním omezením.¹⁷⁵

Boris Florja ve své knize *Ivan Hrozný* píše: „*O všech těchto okolnostech se dozvídáme ze slov cara k účastníkům církevní rady, která byla svolaná na jeho žádost. Svolení rady bylo způsobeno tím, že po smrti třetí manželky se car ocitl v obtížné situaci, obzvláště těžké pro takového vládce jako Ivan IV., který se neustále odvolával na své hluboké znalosti církevních kánonů. Faktem je, že církevní právo odsuzovalo vstup do třetího manželství a ukládalo za něj trest, kategoricky zakazovalo čtvrté manželství. Zákaz byl konkrétně potvrzen církevní synodou v roce 920, která byla svolána v souvislosti s pokusem byzantského císaře Lva VI. uzavřít čtvrtý sňatek.*“¹⁷⁶

Carovi Ivanovi Hroznému bylo uloženo „pokání“. V prvním roce mu byl zakázán vstup do kostela, výjimkou byly Velikonoce, v druhém roce mohl pobývat v kostele mezi hříšníky, kteří po dobu modlitby klečeli na kolenou, teprve ve třetím roce se mohl postavit v kostele spolu s věřícími. Všechna tato omezení měla výjimku, jestliže car bude bojovat proti nepřátelům svaté církve Boží. V takovém případě mohou být všechna uložená pokání odvolána. Vzhledem k tomu, že car neustále uskutečňoval vojenské akce proti sousedním zemím – nepřátelům pravoslavné víry, otvírala se možnost, jak se zbavit zavedených sankcí.¹⁷⁷

Tím, že účastníci církevní rady carovi povolili vstup do dalšího manželství, prokázali svou poslušnost carské vůli. Ivan dodržoval pravidla pokání co nejkratší dobu. V následujících letech, když vstupoval do nových sňatků, činil tak bez jakéhokoli povolení od církevní rady a nepovažoval za nutné ani požádat o odpuštění hříchu.¹⁷⁸

---

¹⁷⁵ *Pravoslavnaja Enciklopedija* [online]. Moskva, (tom 14), 2012 [cit. 2018-12-02]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171388.html>.

¹⁷⁶ FLORJA, Boris: *Ivan Hrozný*, Moskva, Molodaja Gvardija 1999, s. 89.

¹⁷⁷ FLORJA, Boris: *Ivan Hrozný*, Moskva, s. 89.

¹⁷⁸ FLORJA, Boris: *Ivan Hrozný*, Moskva, s. 89.

Je zřejmé, že když se car obrátil s žádostí k církevní radě, už myslel na novou nevěstu. Jak poznamenal *Novgorodský letopis*, už 31. května novgorodský arcibiskup Leonid „zpíval modlitby ... za velikou carevnu Annu“.¹⁷⁹

Datum carova sňatku s Annou Koltovskou není známo, popis obřadu se nezachoval. Svatba se zřejmě konala v květnu 1572, protože 1. června car jel do Velikého Novgorodu spolu se svou mladou ženou. Dá se předpokládat, že tam Ivan IV. sepsal poslední vůli, ve které je napsáno, že po jeho smrti do rukou carevny Anny spadá Rostov „se všemi vesnicemi, cestami a daněmi, 14 vesnic se všemi zeměmi v Moskevském, Jurjev-Polském a Jaroslavském kraji, stejně jako země knížat Zaozerských-Penkových.“¹⁸⁰

Existuje však předpoklad, že poslední vůle byla připravená po svatbě s další manželkou, také Annou – Vasilčikovou. Koltovská zde není zmíněna, protože byla přinucena odejít do kláštera.¹⁸¹

Koltovští při carském dvoře nebyli dlouho, krása a čerstvost mladé manželky nestačily. V září se car Ivan s Annou Koltovskou rozvedl.¹⁸² Jak vysvětlil své rozhodnutí, není známo. Nemohl ji obviňovat z neplodnosti, protože manželství trvalo přibližně čtyři měsíce. Jediná věc je zřejmá: Koltovská se mu přestala velmi rychle líbit.

Velvyslanec Daniel princ von Buchau napsal: „Čtvrtou manželku, sestru bojara Koltovského, z jakého důvodu nevím, zavřel do kláštera a popravil jejího bratra s celou rodinou.“¹⁸³

V té době Maljuta Skuratov byl na vrcholu slávy. Samozřejmě on také mohl ovlivnit carův rozvod. Možná se obával rychlého vzestupu knížete Borise Tulupova, který provdal svou sestru za carského švagra Grigorije Koltovského, bratra carevny Anny. Tak se stal příbuzným carské rodiny.¹⁸⁴

Bývalá carevna získala v ženském klášteře jméno Daria a žila tam více než 50 let. V posledních letech života cara Ivana žila v Pokrovském klášteře ve městě Suzdal, kde byly

---

¹⁷⁹ *Novgorodskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 30, Moskva, Nauka 1965, s. 194.

¹⁸⁰ *Pravoslavnaja Enciklopedija* [online]. Moskva, (tom 14), 2012 [cit. 2018-12-02]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171388.html>.

¹⁸¹ *Mazurinskij letopisec. Letopiscy poslednej četverti 17. stoletija. Polnoje sobranije russkich letopisej*, tom 31, Moskva, Nauka 1968, s. 160.

¹⁸² SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 431.

¹⁸³ BUCHAU, Daniil: *Načalo i vozvyšenije Moskovii*, Moskva, Imperatorskoje obščestvo istorii i drevnostej rossii při Moskovskom universitete 1877, s. 29.

¹⁸⁴ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 431.

i jiné vězněné carevny, včetně Marie Nagé. Toto je známo z listiny cara Fjodora I. Ioanoviče, datované 1584–1585.¹⁸⁵

V roce 1586 jí car Fjodor I. daroval zemi v okrese Belozersk – vesnice Nikolskoje. V dokumentu se o ní mluví nejen jako o jeptišce, ale také jako o carevně a veliké kněžně.¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ *Pravoslavnaja Enciklopedija* [online]. Moskva, (tom 14), 2012 [cit. 2018-12-02]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171388.html>.

¹⁸⁶ *Pravoslavnaja Enciklopedija* [online]. Moskva, (tom 14), 2012 [cit. 2018-12-02]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171388.html>.

2.5 ANNA VASILČIKOVA

„*Ted' má novou manželku – dceru nějakého bojara, nadanou a nejkrásnějšího vzhledu; většina lidí však stále popírá, že je pátá.*“ Tak o Anně Vasilčikové psal Daniel princ von Buchau.¹⁸⁷

Anna byla pátou, co znamená nelegitimní podle církevního práva, manželkou Ivana Hrozného. Existují různé názory, z jakého rodu pocházela. Moderní badatelé ji považují za dceru Grigorije Andrejeviče, který byl z moskevské šlechty.¹⁸⁸ Historici píšou, že pocházela z rodiny kaširských bojarů,¹⁸⁹ nebo byla z rodiny bojarů, kteří sloužili v Kašiře a vstoupili do prostředí opričníků.¹⁹⁰

Nikolaj Karamzin a Sergej Solovjov ji nepovažovali za carevnu, protože neměli informace o jejím manželství. Karamzin o ní píše: „*Car, který již nedodržel žádná pravidla, už nepožadoval požehnání od biskupů, bez jakéhokoliv svolení církve vstoupil do manželství s Annou Vasilčikovou.*“¹⁹¹

V roce 1573 v Livonsku zemřel Maljuta Skuratov. Jeho místo zaujal bojar Vasilij Umnoj Kolyčev, který byl patronem Vasilčikovy. Anna nebyla jeho příbuzná, ale svatby se zúčastnili také členové jeho rodiny.¹⁹² Skrynnikov píše: „*Páté manželství bylo naprosto nezákonné, a proto svatba neproběhala podle carského řádu. Na svatbě nebyli žádní významní bojaři nebo členové Dumy. Na svatební hostinu bylo pozváno jen málo lidí. Z 35 hostů patřilo 19 k rodině Kolyčevů.*“¹⁹³

Vyšší duchovenstvo neschválilo carovo nezákonné manželství, ale neodvážilo se ho odsoudit. Papežský velvyslanec Antonio Possevino, který pobýval u carského dvora, zjistil, že zpovědník všude následuje cara. Ačkoliv mu car každý rok přiznává hříchy, nepřijímá svaté přijímání, protože podle pravoslavných zákonů není dovoleno přijmout tělo Kristovo těm, kdo měli víc než tři manželství.¹⁹⁴

---

¹⁸⁷ BUCHAU, Daniil: *Načalo i vozvyšeniye Moskovii*, Moskva, s. 29.

¹⁸⁸ GRĚBĚLSKIJ, Petr: *Knjazja i dvorjaně Vasilčikovy. Dvorjanskije rody Rossijskoj imperii*, Petrohrad, Věsti 1995, ISBN 5-86153-004-1 s. 116.

¹⁸⁹ FLORJA, Boris: *Ivan Hroznij*, Moskva, s. 285.

¹⁹⁰ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrijaseni. Predposylki pervoj krestjanskoj vojny*, Moskva, Mysl 1986, s. 14.

¹⁹¹ KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, s. 331.

¹⁹² DETLEF, Jena: *Russkije caricy 1547–1918*, Moskva, s. 40.

¹⁹³ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznij*, Moskva, s. 437.

¹⁹⁴ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznij*, Moskva, s. 437.

Svatba se konala někdy mezi zářím a říjnem 1574 v Aleksandrovské osadě.¹⁹⁵ Znamení hrozícího exilů se objevily skoro hned po Annině svatbě. V období mezi 15. a 28. dubnem 1575 Vasilij Umnoj a dva bratři carevny Gregorij a Nazarij Vasilčikovi přispěli 50 rublů Trojicko-sergijevskému klášteru.¹⁹⁶

První „poopričninská“ vláda, která byla vedená Kolyčevem a Tulupovem, nemohla uklidnit zemi šokovanou terorem. Byli obviněni ze zrady a brutálně popraveni. Když byli patroni Vasilčikové popraveni, musela Anna nedobrovolně odejít do kláštera.¹⁹⁷

Historici se domnívají, že Anna Vasilčikova zemřela na konci roku 1576 nebo na začátku roku 1577, dva roky po svatbě s carem. Pohřbena byla v hrobce pod Pokrovským chrámem v Suzdal.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ JURGANOV, Andrej: *Kategorii ruskoy srednevekovej kultury*, Moskva, MIROS 1998, s. 138.

¹⁹⁶ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 437.

¹⁹⁷ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 438.

¹⁹⁸ GRĚBĚLSKIJ, Petr: *Knjazja i dvorjaně Vasilčikovy. Dvorjanskije rody Rossijskoj imperii*, Petrohrad, s. 117.

2.6 VASILISA MILENTJEVA

O šesté manželce se nezachovala téměř žádná informace. Víme, že to byla pravděpodobně Vasilisa Milentjeva.

V „*Chronografu o manželstvích cara Ivana Vasiljeviče*“ je uvedeno, že první manžel Vasilisy byl zabit opričnikem a ona zůstala vdovou.¹⁹⁹ Aleksandr Zimin zdůrazňuje, že její manžel úředník Melentij Ivanov byl ve službě v letech 1562–1563. Pravděpodobně zamřel v Livonsku po pádu Izborska v roce 1569, kdy došlo k chybné popravě mnoha úředníků.²⁰⁰

Dál se v *Chronografu* říká, že byla tak krásná, že s ní nemohla soutěžit žádná svobodná dívka, a proto se Ivan Hrozný rozhodl se s ní oženit. Manželství netrvalo dlouho. Ivan se dozvěděl, že je zamilovaná do mladého knížete Deveteleva. Rozzlobený car nechal knížete popravít a Vasilisu zavřel do kláštera.²⁰¹

Podle Ruslana Skrynnikova by tento příběh *Chronografu* bylo možné ignorovat, kdyby ve své době Nikolaj Karamzin v *Istorii gosudarstva Rosijskogo* neuvedl odkaz na jiný zdroj – Jelaginův rukopis (jehož majitelem byl v 18. století historik a básník Ivan Jelagin). Na stránkách rukopisu je uvedeno sedm manželek Ivana Hrozného, včetně Vasilisy Melentjevy. Car s ní neměl církevní obřad, jen se modlil v kostele před začátkem vztahu. V rukopise se šestá Ivanova žena nepovažuje za manželku, ale spíš za milenku nebo konkubínu.²⁰²

Existuje verze, že *Chronograf* je falešný zdroj 19. století, jehož autorem může být Alexander Sulakadzev.²⁰³ Zimin píše, že zmínka o Vasilise v knize Nikolaje Karamzina podnítila vznik falešného rukopisu.²⁰⁴ Ruské prameny, ve kterých jsou uvedena jména manželek Ivana Hrozného, Vasilisu nezmiňují, jenom *Chronograf*. Buď věří, že se Ivan Hrozný oženil pouze šestkrát, nebo píšou o sedmi manželkách, ale neuvádějí Vasilisino jméno. Boris Florja v carově biografii nezmiňuje Vasilisu vůbec.

---

¹⁹⁹ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 436.

²⁰⁰ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskaj vojny*, Moskva, s. 86.

²⁰¹ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 437.

²⁰² SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 437.

²⁰³ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskaj vojny*, Moskva, s. 86.

²⁰⁴ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskaj vojny*, Moskva, s. 86.

Na rozdíl od ostatních carských manželek, které byly vyhoštěny do kláštera (Anna Koltovská, Anna Vasilčikova, jejichž životopisy „po rozvodu“ lze dobře vysledovat.), není zmínka o konkrétním místě, kde se stala jeptiškou jeptišky. Místo její hrobky také není známo. V seznamu carských příspěvků na památku lidí, kteří byli mučeni nebo zesnuli, její jméno také není (na rozdíl od všech carových ostatních zesnulých manželek). Tento nedostatek informací potvrzuje verzi o tom, že Vasilisa buďto neexistovala, nebo hrála v carově životě bezvýznamnou, epizodickou roli.

2.7 MARIE NAGÁ

Celý svůj život se velký panovník vyhýbal vdovství. Věřil, že pouze v manželství může být zachráněn před hříchem cizoložství. Car vedl život, který nevyhnutelně musel podkopat jeho zdraví. Byl stále nemocný a hledal lékaře v celé Evropě. Doktoři mu však nemohli pomoci. Když se znovu oženil, neodvážil se uspořádat nové slavnosti, jako byly slavnosti z období opřičniny z let 1570–1571.²⁰⁵

Novou carovou manželkou byla Marie Nagá, dcera bojara Fjodora Nagého-Fedca. Pravděpodobně Marie byla pod patronátem svého strýce Afanasie Nagého, který byl diplomatem a měl časté styky s carem a měl možnost prozradit carovi, jak je krásná a jaké má ctnosti.²⁰⁶

V roce 1580 se stala sedmou carovou manželkou, což podle církevního zákona nebylo možné. Později nový car Fjodor zakázal kněžím připomínat jméno jeho nevlastního bratra careviče Dimitrije během církevního uctívání z důvodu, že se narodil v nezákonném manželství, a proto je nelegitimní.²⁰⁷

Postavení Marie Nagé již zpočátku bylo nezáviděníhodné, což nemohlo nezanechat otisk na její osobnosti. Když se v roce 1580 konala svatba, byla velmi mladá, 16–18 let, avšak brzy se padesátiletému carovi přestala líbit.²⁰⁸

Podle Gorseye se car s Marií Nagou oženil proto, že chtěl uklidnit dědice a bojary, šokované zvěstmi o jeho možném útěku do Anglie: „...*On sám nebyl schopen udržet tuto záležitost v tajnosti a brzy to jeho starší syn carevič Ivan a bojarové zjistili. Když si car toho všiml, rozhodl se je uklidnit a oženil se znovu s dcerou Fjodora Nagého. Velmi krásnou dívkou ze vznešené a velké rodiny. Ona mu porodila třetího syna Dimitrije.*“²⁰⁹ Tato zpráva o motivech, kterými car byl veden při vstupu do svého posledního manželství, nepřímě svědčí o chladném postoji Ivana IV. k Marii.

---

²⁰⁵ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 437.

²⁰⁶ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 437.

²⁰⁷ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Rossija nakanuně smutnogo vremeni*, Moskva, Mysl 1981, s. 75.

²⁰⁸ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, s. 438.

²⁰⁹ GORSEY, Jerome: *Zapiski o Rossii 16.–17. stoletija* [online]. Moskva, MGU 1991 [cit. 2020-05-28].

Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Gorsej/frametext1.htm>

Informace o svatebním obřadu se dochovala do naší doby. Aleksandr Zimin o této události píše: „Svatba se konala krátce po odchodu Báthoryho z Velikých Luk. Carská svatba se konala v intimním prostředí. Byly přítomni jenom lidé carovi nejbližší.“²¹⁰

Ivan IV. měl před Marií Nagou už šest manželství. Ze šesti carských dětí začátkem 80. let žili jen synové Ivan a Fjodor. Je zřejmé, že car měl podezření, že jeho syn Ivan, narozený v roce 1554, chtěl dosáhnout trůnu dříve, než mu náleželo. Ivan IV. věděl, že bojaři měli velké plány s dědicem trůnu. Kvůli tomu, že car byl po roce 1578 často nemocný, jeho nedůvěra k jeho synům jen vzrostla. Narůstal konflikt a v listopadu 1581 skončil katastrofou.²¹¹

Podle verze papežského velvyslance Antonia Passevina: „Třetí manželka Ivanova syna ležela na lavičce oblečená jenom ve spodničce, protože byla těhotná a nemyslela, že ji někdo přijde navštívit. Najednou k ní přišel car. Okamžitě vstala, ale už nebylo možné ho uklidnit. Car ji zasáhl do tváře a potom ji začal bít holí, kterou nosil s sebou. Příští noc porodila mrtvé dítě. Carův syn Ivan se začal s otcem hádat, což otce jen rozhněvalo.“²¹²

„Zavřel jsi mou první manželku bez jakéhokoli důvodu v klášteře, udělal jsi totéž s mou druhou manželkou a teď biješ třetí, abys zabil syna, kterého nosí v lůně.“²¹³ Po těchto slovech car zasáhl holí syna do hlavy. V důsledku této rány o tři dny později carevič zemřel. Jedna věc je jasná: Car neměl v úmyslu syna zabít. Byl ze smrti svého dědice zoufalý, dokonce mu byl uložen těžký trest: několik měsíců ho neměli nazývat carem, ale jen knížetem.²¹⁴ Smrt dědice trůnu způsobila diskuse mezi historiky. Občas se objevují jiné politické důvody této vraždy. Říká se, že se car bál synovy mladistvé energie, záviděl mu, měl podezření, že carevič touží sám vést vojáky ve vojenském tažení v Livonsku.²¹⁵

Jediný, kdo se pokusil nějakým způsobem Ivana Hrozného v tomto incidentu ospravedlnit, byl Francouz Margeret (začátek 17. století). „Existuje pověst, že car zabil staršího syna vlastní rukou, což bylo jinak, protože ačkoli ho zasáhl koncem hůlky s

---

²¹⁰ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskoj vojny*, Moskva, s. 86.

²¹¹ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskoj vojny*, Moskva, s. 92.

²¹² PASSEVINO, Antonio: *Istoričeskije sočiněnija o Rossii 16. stoletija*. Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1983, s. 50.

²¹³ PASSEVINO, Antonio: *Istoričeskije sočiněnija o Rossii 16. stoletija*, Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1983, s. 50.

²¹⁴ KOBRIN, Vladimir: *Ivan Groznyj*, Moskva, Moskovskij rabočij 1989, s. 104.

²¹⁵ KOBRIN, Vladimir: *Ivan Groznyj*, Moskva, Moskovskij rabočij 1989, s. 104.

čtyřbokou ocelovou špičkou a carevič byl zraněn, nezemřel na zranění, ale na poutní cestě.“²¹⁶

Dědicem zůstával Fjodor, který byl považován za dementního. 19. října 1582 Marie Nagá porodila syna Dimitrije. Tak se kromě nemocného Fjodora objevil nový uchazeč o carský trůn. Ale tato naděje byla klamná. Blížící se konec dynastie byl charakterizován nejen iracionálním chováním cara. Téhož roku skončila porážkou Ruska Livonská válka. Za jediný důvod úpadku státu car považoval nevěrné bojary.²¹⁷

V posledních letech svého života měl Ivan Hrozný v plánu uzavřít manželský svazek s anglickou vládnoucí dynastií. Ještě v době oprichniny se v případě povstání hodlal uchýlit do Anglie. Když Alžběta Anglická jeho nabídku odmítla, pokusil se oženit s královskou neteří – Marií Hastingsovou. To, že v té době byla Marie Nagá těhotná, mu vůbec nevadilo. Car se dozvěděl o možné anglické nevěstě od carského lékaře Angličana Roberta Jakobihho. Jakmile nový lékař 25. listopadu 1581 dorazil do Moskvy, car Ivan nařídil vedoucímu lékárnického řádu Bogdanu Belskemu, úředníkovi Andreji Ščelkalovovi a Afanasiu Nagému (strýci carevny), aby se zeptali Jacobihho na Marii Hastingsovou. Na jaře 1582 byl vyslán do Londýna velvyslanec Fjodor Pisemsky, který byl pověřen vyjednávat s anglickou královnou o manželství ruského cara s její neteří, uzavření vojenské aliance a pozvání řemeslníků z Anglie do Ruska. V roce 1584 byl návrh ruského cara definitivně odmítnut s odkazem na nevěstinu nemoc a její odmítnutí změnit náboženství.²¹⁸ 18. března 1584 po dalším záchvatu nemoci, který se objevil při hře v šachy, Ivan Hrozný zemřel.²¹⁹

Podle kronik po smrti Ivana Hrozného v prostředí bojarů bylo cítit silné napětí. Ještě před oficiálním korunováním cara Fjodora, které se konalo 24. května, regentská rada, ve kterém hlavní roli hrál tchán cara Boris Godunov, poslal carevnu se synem a jejich příbuzné do exilu do Ugliče. Stejný osud postihl i mnoho jiných. Obvykle byli posláni do vzdálených měst a žalářů, jejich domy byly zpusťošeny, majetky rozdány. Rozhodnutí

---

²¹⁶ MARGERET, Žak: *Sostojanije Rossijskoj děržavy v načalě 17. stoletija. Sočiněnije Maržereta*, Petrohrad, Glavnoje upravlenije putej soobšeniija 1830, s. 11.

²¹⁷ DETLEF, Jena: *Russkije caricy 1547-1918*, Moskva, s. 44.

²¹⁸ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskoy vojny*, Moskva, s. 96.

²¹⁹ ZIMIN, Aleksandr: *V kanun groynych potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskoy vojny*, Moskva, s. 97.

vyloučit Nagé z Moskvy bylo pravděpodobně učiněno Dumou, která se obávala toho, že budou jednat ve prospěch mladšího bratra Fjodora – careviče Dimitrije.²²⁰

Marie Nagá vždycky byla rukojmí plánů jiných lidí. S její pomocí chtěl její strýc Afanasij Nagoj dosáhnout vysoké pozice vedle cara. Byl zapojen do plánů Ivana Hrozného v Anglii. S nadějí čekala na těhotenství, doufala v narození syna a v souvislosti s tím i na stabilizaci svého postavení. Marie byla zděšena, když si uvědomila, že její syn cara nezajímal. Poslední měsíce těhotenství a narození careviče Dimitrije spadaly do období carského zájmu o Marii Hastingsovou. Manželova smrt a následný exil Nagých v Ugliči, naděje, že se její syn dostane na trůn, pokud nový car zemře bez dětí, způsobily, že byl její život nesmírně dramatický. Postavení nemilované a téměř odmítnuté manželky bylo příčinou jejího nízkého sebevědomí. Pravděpodobně svůj život neustále přizpůsobovala novým okolnostem a brala je jako osud.

Gorsej psal, že byly snahy vdovu se synem zabít: „*Bylo tam také spiknutí k otrávení mladého careviče Dimitrije, třetího syna zesnulého cara, jeho matky a všech příbuzných, stoupců a přátel, kteří byli pod přísným dohledem na vzdáleném místě v Ugliči.*”²²¹

Ve středověku bylo otrávení jedem jedním z nejoblíbenějších způsobů, jak eliminovat politické soupeře. Bylo nejméně viditelné a téměř bezpečné. V závislosti na zvoleném druhu jedu mohl jed způsobit smrt okamžitě nebo, v případě postupného podávání jedovaté látky v malých dávkách, mohla smrt nastoupit po několika měsících.

Rodina Nagých neměla v rukou skutečnou moc. Mohli jednat jen jménem careviče. V Ugliči spravoval finance careviče a jeho příbuzných Michail Bitjagovskij, který tak byl fakticky svrchovaným vládcem. U Nagých existovala naděje, že se dostanou k trůnu společně s jediným dědicem bezdětného Fjodora – carevičem Dimitrijem. Strach z možného atentátu na careviče se pravděpodobně stal pro ně každodenní noční můrou.²²²

K tragédii v Ugliči došlo 15. května 1591. Její okolnosti nejsou zcela jasné a zůstávají předmětem diskuse. Ten den byla Marie Nagá ve svých pokojích, carevič si hrál na

---

²²⁰ STOLJAROVA, Ljubov; BELOUSOV, Petr: *Materialy ugličskoko sledstvennogo děla o gibeli careviča Dimitrije v 1591. Novyj opyt istoričeskoj rekonstrukcii. Istoričeskij almanach*, Moskva, Institut vseobšej istorii RAN 2013, ISBN 978-5-94067-386-6, s. 222.

²²¹ GORSEY, Jerome: *Zapiski o Rossii 16.–17. stoletija* [online]. Moskva, MGU 1991 [cit. 2020-05-28]. Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Gorsej/frameset1.htm>

²²² STOLJAROVA, Ljubov; BELOUSOV, Petr: *Materialy ugličskoko sledstvennogo děla o gibeli careviča Dimitrije v 1591. Novyj opyt istoričeskoj rekonstrukcii. Istoričeskij almanach*, Moskva, s. 223.

nádvoří. Svědci událostí později tvrdili, že když u careviče začal záchvat epilepsie, měl v ruce ostrý předmět, kterým se zasáhl do krku a zemřel při rychlé ztrátě krve.²²³

Dimitrijova smrt nebyla pro Godunova tak přínosná jako pro jeho oponenty. Obvinili vládcu, že nejmladšího syna Ivana Hrozného zabil úmyslně. Po celém hlavním městě tajně rozhlásili, že všechno zosnovali Godunovovi. Mezi šlechtou a obyčejnými lidmi se hovořilo o „zradě“ Godunovových a jejich touze převzít trůn. Mladý car Fjodor I. byl vystrašený, bál se velkých nepokojů v Moskvě.²²⁴ Povstání se mohlo stát pro Godunovovi katastrofou.

Carová vláda neprodleně zahájila vyšetřování. Když vyslechla 150 svědků, dospěla k závěru, že příčinou carevičovy smrti byla nehoda. Car s touto zprávou souhlasil. Verze o vraždě careviče na příkaz Borisa Godunova, stejně jako verze zázračné Dimitrijovy spásy se objevily až na počátku 17. století.²²⁵

Po těchto událostech byla Marie Nagá nuceně vyhoštěna do jednoho z málo známých klášterů na řece Vyksa a stala se jeptiškou pod jménem Marfa. Její bratři, Michail a Grigorij, skončili ve vězení.²²⁶

Na chvíli byla Marie Nagá (nyní jeptiška Marfa) zapomenuta. Vzpomněli si na ni, když se objevil Lžidimitrij I. Godunov pozval Nagou do Moskvy a pečlivě ji vyslyšal. Marie mu neřekla žádné cenné informace a byla poslána zpět do kláštera. V roce 1605 došlo ke změně moci. Boris Godunov zemřel a Lžidimitrij I. vstoupil do hlavního města, zabil Godunovovu manželku a jeho syna Fjodora. Marie Nagá se vrátila z exilu, slavnostně vstoupila do Moskvy a uznala Lžidimitrije I. za svého syna.²²⁷

Ten příběh je velmi matoucí. Přesně o rok později se Nagá vzdala svých slov. Když svrhli Lžidimitrije I. a zabili ho, carská vdova potvrdila, že tento muž vůbec nebyl jejím synem. Nagá proto mohla mít mnoho důvodů. Je možné, že se bála o své blízké a o svůj život. Možná už byla unavená pobytem v klášteře a využila příležitosti k návratu do hlavního města. V každém případě je mnohem více otázek vyvoláno jejím vzdáním se uznávat Lžidimitrije I. jejím synem. Není přesně známo, kdy lidé, kteří zajali Lžidimitrije,

---

²²³ SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s. 149.

²²⁴ MARGERET, Žak: *Sostojanije Rossijskoj děržavy i Velikogo Knjažestva Moskovskogo v 1606 roce*, Moskva, Polza 1913, s. 24.

²²⁵ SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s. 150.

²²⁶ SKRYNNIKOV, Ruslan: *Rossija nakanuně smutnogo vremeni*, Moskva, s. 85.

²²⁷ DETLEF, Jena: *Russkije caricy 1547-1918*, Moskva, s. 53.

položili Nagé tuto otázku. Je pravděpodobné, že Marija jim odpověděla zpětně. To znamená, že odmítla svá slova poté, když byl Lžidimitrij zabit.

Byl zavražděn kvůli naprosté neznalosti zákonů politického boje v ruském státě. Vrátil Filareta²²⁸ z exilu, spojil se s knížetem Vasilijem Šujským, který se proti němu pak spiknul. 16. května 1606 Šujský propustil zločince z moskevských věznic, rozdal jim zbraně a zabil Lžidimitrije I. Pomocí zmatku v hlavním městě vyhlásili spiklenci Vasilije Šujského za nového cara. V každém případě osud Marie Nagé byl jasný. Šujsky nepotřeboval carskou vdovu. Po těchto událostech byla znovu poslána zpět do kláštera, kde skončila své dny.²²⁹

Po těchto událostech vláda cara Vasilije Šujského (1606–1610), aby zabránila dalším podvodníkům, kanonizovala „*nevinně zavražděného chlapce*“, a tím zpochybnila zjištění vyšetřovací komise z roku 1591. Tentokrát se tvrdilo, že na příkaz Borise Godunova vrahové byli posláni k careviči s cílem ho zabit. Od té doby existují dvě verze smrti Dimitrije Ugličského. První považuje jeho smrt za vraždu, druhá za „sebevraždu“.²³⁰

3. června 1606 se Marie Nagá spolu s Vasilijem Šujským, který se před patnácti lety zúčastnil vyšetřování okolností carevičovy smrti, zúčastnila slavnostního uctění Dimitrijových ostatků převezených z Ugliče do Moskvy. To uskutečnili proto, aby se veřejně přiznala jeho smrt a snížil se počet lidí, kteří se chtěli vydávat za zázračně přeživšího mladšího syna Ivana Hrozného. To mělo jistý účinek, ale pokusů pořád bylo mnoho a na začátku roku 1607 se objevil Lžidimitrij II. a pak následovali i další.²³¹

Je zřejmé, že smrt malého nemocného chlapce v Ugliči se stala prologem k událostem Smutné doby. Dynastická krize a potlačení dynastie Ivana Kality na moskevském trůnu, činnost podvodníků Lžidimitrije I. a Lžidimitrije II. (prvnímu z nich se podařilo stát se suverénním korunovaným carem na celý rok), rolnická válka a polsko-švédská intervence úzce souvisely s událostmi z května 1591.

Marie Nagá strávila poslední roky svého života v blízkosti svého syna, jehož ostatky byly položeny v Archandělské katedrále v Kremlu. Nápis na jejím náhrobním kameni

---

²²⁸ Filaret – bratranec cara Fjodora Ioannoviče, moskevský patriarcha 1619-1633 a otec prvního cara rodů Romanovců – Michaila Fjodoroviče. S 1600 roka, po smrti cara Fjodora byl v exilů, kvůli tomu, že byl považován za možného soupeře Borisa Godunova v boji za moc.

²²⁹ SUKINA, Ljudmila: *Ženy ruských gosudarej*, Petrohrad, s. 153.

²³⁰ STOLJAROVA, Ljubov; BELOUSOV, Petr: *Materialy ugličskoko sledstvennogo děla o gibeli careviča Dimitrije v 1591. Novyj opyt istoričeskoj rekonstrukcii. Istoričeskij almanach*, Moskva, s. 239.

²³¹ KOSTOMAROV, Nikolaj: *Smutnoje vremja Moskovskogo gosudarstva v načale 17. stoletija*, Petrohrad, Tipografija K. Vulfa 1868, s. 100.

uchovaném v moskevském Kremlu zní: „*V roce 7116 (1608) měsíce června, 28. dne, zemřela jeptiška a carevna celého Ruska.*“²³²

---

²³²PANOVA, Tatjana: *Nekropoli Moskovskogo Kremlja*, Moskva, Moskovskij Kreml 2002, ISBN 5-88678-085-8, s. 36.

ZÁVĚR

Všechny prostudované historické publikace tak či onak hodnotily ženy, které byly manželkami Ivana Hrozného v určitém období jeho života. Většina historiků měla sklon si myslet, že tyto ženy neměly v životě státu žádnou politickou roli. Jejich rodinný a soukromý život byl popsán docela povrchně a monotónně. Jejich role byla samozřejmě předurčena jak církevními předpisy, tak převládajícími rodinnými tradicemi. Nic z toho nenaznačovalo, že by žena mohla ovlivnit nejen život svého manžela, ale také státní politiku.

Zájem badatelů tradičně přitahují politické konflikty a vojenská tažení Ivana Hrozného, zatímco carův rodinný život a život jeho manželek je příliš nezajímá. Existovala řada lidí, kteří se chtěli stát příbuznými cara, a proto v době bojů o moc carovy manželky nežily dlouho: Anna Vasilčikova byla carevnou 4 roky, Anna Koltovská 3 roky a Marfa Sobakina byla manželkou cara pouze 3 týdny. Nicméně alespoň tři manželky Ivana Hrozného (Anastázie Romanovna, Marie Temrukovna a Marie Nagá) přece jen měly dostatečný přímý nebo nepřímý vliv na jeho emoční stav a na politiku státu.

První manželka cara Anastázie Romanovna – i když měla tichou povahu, jak píše historici – byla ženou, jíž Ivan IV. naslouchal. Podle svědectví historiků a kronikářů je Anastázie jediná z manželek, kterou Ivan Hrozný opravdu miloval a s níž byl šťastný. Anastázie nezasahovala do politických záležitostí, ale skýtala temperamentnímu carovi jistotu. Měla příznivý vliv nejen na svého manžela, ale na celý stát.

Smrt Anastázie Romanovny v mnoha pracích je výchozím bodem katastrofálních změn, ke kterým došlo u Ivana IV. Na základě toho je její obraz často idealizován a je neoddělitelně spjat s osobností cara. Ve skutečnosti začal být Ivan Hrozný maniakálně podezřívavý právě po smrti své první manželky. Obraz Anastázie Romanovny lze vysledovat téměř ve všech historických dílech, která se zabývala 16. stoletím a osobností Ivana Hrozného. Anastázie spojuje čistou minulost Ivana IV. s hroznou současností, v níž Rusko žije v 16. století. Carevna je nám představována jako čistá duše, kterou car ztratil. Následující manželky nemohly dosáhnout ideálu Anastázie a nemohly Ivanovi poskytnout duševní klid. Tak či onak se Anastáziina smrt cara vážně dotkla a s ním i celého státu. Nebyl nikdo, kdo by omezil hněv Ivana Hrozného. Kromě toho, přesvědčený, že se Anastázie stala obětí vrahů, začal car provádět těžké represe proti těm, koho považoval za své nepřátele. Mezi nimi můžeme najít osobnosti, které byly kdysi

caru nejbližší, Silvestra a Adaševa, kteří chtěli v době carovy nemoci přivést k moci knížete Vladimira Staříckého.

Anastázie Romanovna hrála určitou roli při formování romanovské dynastie. Skutečností je, že carevna byla sestrou Nikity Romanoviče Zacharjina-Jurijeva, který měl na dvoře Hrozného významné postavení. Carevnin syn Fjodor I. byl posledním potomkem dynastii Rurikovičů a syn jejího bratra Fjodor (Filaret) Nikitič Romanov se stal předkem nové dynastie, otcem cara Michaila Romanoviče.

Druhá carova manželka Marie Temrukovna byla s Ivanem Hrozným déle než ostatní – 7 let. Bylo to důležité dynastické manželství a mělo politické důsledky pro celý stát. Velmi podporovala všechny carské závazky, a tím přispívala k posílení moci panovníka a také k odstranění zrady ve státě. Můžeme říct, že zachycuje nejlepší období panování Ivana Hrozného, když byla úspěšná jeho vojenská tažení a progresivní politické reformy. Ale také se objevila opričnina, kterou většina autorů vykresluje jako největší tragédii ruského lidu.

Manželství s Marií Temrukovnou vedlo k povýšení jejích příbuzných – knížat Čerkasských, která později hrála velkou roli v ruských dějinách. Carevna snadno podporovala zájmy svého manžela, jak ve volném čase, tak i ve státních záležitostech. Ale nejdůležitější byla její sympatie k opričnině, která byla zavedena pro obnovení pořádku ve státě. Marie neodsuzovala chování cara a jeho popravy nepřátel a zrádců.

Jako carevna přinesla Marie velké výhody ruskému státu a carovi při řešení problémů východního Ruska. Kromě toho poradila svému manželovi, aby na svou ochranu zavedl vojenskou stráž, jako tomu bylo na Kavkazu.

Role carevny Marie v historii posilování státu spočívá v tom, že nebyla spojena krevními vazbami s žádným z ruských bojarů. Správně pochopila potřebu opričniny pro zastavení boje bojarů o moc a dědictví. Marie se stala manželkou cara v době, kdy kolem něj zintenzivnily intriky a někteří bojaři ho zradili a utíkali na stranu ruských nepřátel. Ivan Hrozný trpěl podezřením stejně jako zoufalstvím. Carevna Marie přinesla do jeho duše mír a klid. Společně se vydávaly na pouti do vzdálených chrámů a klášterů.

Její osobnost byla odsouzena historiky-demokraty 19. století. Takové negativní úsudky o Marii jsou však nespravedlivé, chybí jim pochopení její skutečné úlohy při posilování samoděržaví a státnosti v Rusku. Její morální podpora cara Ivana Hrozného měla na něj blahodárný vliv, a nakonec přispěla k vzestupu carské moci a překonání feudální fragmentace ve státě.

Poslední manželka cara Marie Nagá se stala důležitou postavou v ruské historii mnohem později po smrti svého manžela v Období zmatků. Manželství s Marií Nagou přispělo k rychlému vzestupu jejího rodu. Mariini strýci a bratřenci začali vstupovat do carova vnitřního kruhu a do Dumy.

Zdálo by se, že po smrti syna čekala Marie na bezútešný život v klášteře. Ale v roce 1606 se nečekaně znovu ocitla ve středu Období zmatků, když se objevil Lžidimitrij I. Tento okamžik v historii způsobuje mezi vědci mnoho zmatků, protože nikdo nemůže s jistotou říci, zda jeptiška Marfa (Marie Nagá) rozpoznala svého syna v Lžidmitrijovi, nebo ne.

Období významnosti Marie Nagé však končí okamžikem atentátu na Lžidimitrije, nebo spíše trvalo až do chvíle, kdy identifikovala ostatky svého skutečného syna Dimitrije v Archandělské katedrále. Pak skončila svůj život v klášteře Nanebevstoupení v Kremlu.

Život Marie Nagé tedy lze podmíněně rozdělit do několika období, pokud jde o sociální aktivitu. V období mezi 1584–1591 ještě měla naději, že její syn nastoupí na moskevský trůn. Pak na nějakou dobu na ni všichni zapomněli a Marie byla uvězněna v klášteře. Z 1605 po 1606 vzrostla její aktivita jako carovy matky, ale potom byla znova všemi zapomenuta.

Na těchto příkladech můžeme s jistotou říct, že manželky Ivana Hrozného nepochybně měly vliv a hrály významnou roli v historii posilování ruského státu.

Při psaní této práce bylo analyzováno množství historických literárních zdrojů, které věnovaly pozornost tomuto tématu. Nejstarší z pramenů byly psány ještě současníky Ivana Hrozného a nejnovější už v 21. století. Osobnost samotného Ivana Hrozného je velmi rozporuplná: dostalo se mu obdivu za jeho vůdčí kvality, ale také byl zpodobován jako tyran, monstrum a mučitel. Doba, v níž autoři žili, měla samozřejmě přímý dopad na to, jaké postoje k osobnosti cara zaujímal. V letech pro Rusko nejtěžších byly na prvním místě zdůrazňovány vůdčí vlastnosti Ivana Hrozného. V době, kdy Rusko usilovalo o demokracii, zaznamenali autoři absolutní hodnotu jeho reforem provedených ve veřejné správě. Ale také si všímali jeho nepřiměřené krutosti a někdy i nelogičnosti v jeho jednání, které mohly být ovlivněny jeho soukromým životem. Podle mého názoru nelze období panování Ivana Hrozného a osobnost jeho manželek hodnotit pouze z hlediska určité doby. Všechny tyto zdroje umožnily pouze podhalit závoj tajemství žen 16. století.

Nesmíme zapomenout, že v následné historii Ruska zejména ženy začnou hrát klíčovou roli v rozvoji státu a jeho seznámení s evropskými tradicemi. Již od konce 17. století bude ženská osobnost moci hrát v politice důležitou roli, kterou můžeme vidět na

příkladu carevny Sofie, která se stala regentkou mladých carevičů Ivana a Petra. Ale zlatým věkem pro ženu jako vládce bude 18. století, od doby, kdy nastoupí k moci Kateřina I., Alžběta I. a samozřejmě Kateřina II.

V souvislosti s ruským přístupem k evropským hodnotám a odmítání starých předsudků pro historii se stalo možné objevit ženskou osobnost jako soběstačnou, vzdělanou, která měla vlastnosti potřebné pro to, aby se mohla stát dobrým vladařem.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

BUCHAU, Daniil: *Načalo i vozvyšenije Moskovii*, Moskva, Imperatorskoje občestvo istorii i drevnostej rossii při Moskovskom universitete 1877.

Domostroj, 3 vyd. Petrohrad, Nauka 2007, ISBN 978-5-02-025216-5.

HERBERSTEIN, Sigizmund: *Zapiski o Moskovii*, tom 1, Moskva, Pamjatniki istoričeskoi mysli 2008, ISBN 978-5-88451-242-9.

HERBERSTEIN, Sigizmund: *Zapiski o Moskovii*, tom 2, Moskva, Pamjatniki istoričeskoi mysli 2008, ISBN 978-5-88451-243-6.

GORSEY, Jerome: *Zapiski o Rossii 16.–17. stoletija* [online]. Moskva, MGU 1991 [cit. 2020-05-28]. Dostupné z: <http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Gorsej/frames1.htm>

Lebďedevskaja letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej. Tom 29. Moskva: Nauka, 1965.

Listy Ivana Hrozného, Praha, Statní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957.

MARGERET, Žak: *Sostojanije Rossijskoj děržavy v načalě 17. stoletija. Sočiněnije Maržereta*, Petrohrad, Glavnoje upravlenije putej soobščenija 1830.

MARGERET, Žak: *Sostojanije Rossijskoj děržavy i Velikogo Knjažestva Moskovskogo v 1606 roce*, Moskva, Polza 1913.

Mazurinskij letopisec. Letopiscy poslednej četverti 17. stoletija. Polnoje sobranije russkich letopisej, tom 31, Moskva, Nauka 1968.

Moskovskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej, tom 34, Moskva, Nauka 1978.

Novgorodskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej, tom 30, Moskva, Nauka 1965.

Novgorodskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej, tom 3, Petrohrad, Tipografija Eduarda Praca 1841.

PASSEVINO, Antonio: *Istoričeskije sočiněnija o Rossii 16. stoletija*, Moskva, Izdatelstvo Moskovskogo universiteta 1983.

Piskarevskij letopisec. Polnoje sobranije russkich letopisej, tom 34, Moskva, Nauka

1978.

Stoglav, Kazaň, v Tipografii Gubernskogo pravlenija 1862.

Sofijskaja II. letopis. Polnoje sobranije russkich letopisej, tom 6, Petrohrad, Eduard Prac 1853.

ŠTADEN, Genrich: *O Moskvě Ivana Groznogo. Zapiski němca opričnika*, Moskva, Izdanie M. i S. Sabašnikovych 1925.

LITERATURA

AREFJEV, Michail; DAVYDENKOVA, Antonina; KOZLOVA, Tatijana: *Russkaja kulturologija: politiko-pravovyje i socialno-ekonomičeskije aspekty*, Petrohrad, Institut pravovedenija i predprinimatelstva 2016, ISBN 978-5-00045-462-6.

AJVAZOVA, Svetlana: *K istorii feminizma. Obščestvennyje nauki i sovremennost* [online]. 1992 [cit. 2020-05-28]. Dostupné z: <http://ecsocman.hse.ru/text/18522326/>

BELJAKOVA, Jelena; Naděžda BELJAKOVA a Jelena JEMČENKO: *Ženšina v pravoslavii: cerkovnoje pravo i rossijskaja praktika*, Moskva, Kučkovo pole 2011, ISBN 978-5-9950-0165-2.

Biblija, Moskva, Vsesojuznyj Sovět Jevangelskich Christian-Baptistov 1968.

CATUROVA, Marina: *Russkoje semejnoje pravo 16.–18. stoletija*, Moskva, Juridičeskaja literatura 1991, ISBN 5-7260-0563-5.

CATUROVA, Marina: *Tri věka russkogo rozvoda (16.-18.stoletija)*, Moskva, Logos 2011, ISBN 978-5-98704-582-4.

DETLEF, Jena: *Russkije caricy 1547-1918*, Moskva, Izdatelstvo AST 2008, ISBN 978-5-17-038385-6.

FLORJA, Boris: *Ivan Hroznyj*, Moskva, Molodaja Gvardija 1999, ISBN 5-235-02340-4.

GRĚBĚLSKIJ, Petr: *Knjazja i dvorjaně Vasilčikovy. Dvorjanskije rody Rossijskoj imperii*, Petrohrad, Věsti 1995, ISBN 5-86153-004-1.

JURGANOV, Andrej: *Kategorii russkoj srednevekovoj kultury*, Moskva, MIROS 1998, ISBN 5-7084-0188-5.

KARAMZIN, Nikolaj: *Istorija gosudarstva Rossijskogo ot načala 16 věka do 1612*, Tver, Izdatelstvo AST 2007, ISBN 978-5-17-041898-5.

KOBRIN, Vladimir: *Ivan Groznyj*, Moskva, Moskovskij rabočij 1989.

KOSTOMAROV, Nikolaj: *Smutnoje vremja Moskovskogo gosudarstva v načale 17. stoletija*, Petrohrad, Tipografija K. Vulfa 1868.

KOSTOMAROV, Nikolaj: *Očerki domašnej žizni i nraov velikoruskogo naroda v 16. i 17. stoletijach*, Petrohrad, Tipografija K. Vulfa 1860.

KOSTOMAROV, Nikolaj: *Ličnost carja Ivana Vasiljeviča Groznogo. Istoričeskije monografii i issledovanija*, Moskva, Kniga 1989, ISBN 5-212-00236-2.

KUŠEVA, Jekateřina: *Narody Severnogo Kavkaza i ich svjazi s Rossijej*, Moskva, Akademija Nauk SSSR 1963.

MANDEL, Boris: *Istorija otečestvennoj literatury 10-16 věkov*, Moskva, Direkt-Media 2014, ISBN 978-5-4458-6736-4.

MERKULOVA, Lada: *Ženy Ivana Groznogo: žizn i smert pervych russkich caric*, Federalnyj ježenedelnik. Rossijskie Věsti [online]. 2007 [cit. 2018-10-14]. Dostupné z: <https://anna-1969.livejournal.com/45830.html>

MIRONOV, Boris: *Socialnaja istorija Rossii perioda imperii*, tom 1, Petrohrad, Dmitrij Bulanin 2003, ISBN 5-86007-395-X.

MOROZOVA, Ludmila: *Kavkazologia. Istoričeskije portrety Marija Temrukovna – vtoraia žena Ivana Groznogo* [online]. Moskva, 2017 [cit. 2019-05-13]. Dostupné z: <https://doi.org/10.31143/2542-212X-2017-1-205-219>

PANOVA, Tatjana: *Jady v borbe za vlast': Rossija, 16 - načalo 17 v.*, Moskva, Avgust Borg 2017, ISBN 978-5-906454-73-7.

PANOVA, Tatjana: *Nekropoli Moskovskogo Kremlja*, Moskva, Moskovskij Kreml 2002, ISBN 5-88678-085-8.

PAYNE, Robert: *Ivan Hrozný*, Plzeň, Ševčík 2008, ISBN 978-80-7291-183-7.

Položenije ženšin v Moskovii i Domostroj, [online]. 2019 [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: https://ruvera.ru/articles/polozhenie_zhenshin_domostroj#_ftnref39

Pravoslavnaja Enciklopedija [online]. Moskva, (tom 14), 2012 [cit. 2018-12-02]. Dostupné z: <http://www.pravenc.ru/text/171388.html>.

RUŠINSKIJ, Lev: *Religioznyj byt russkich po svedenijam inostrannyh pisatelej 16. i 18. stoletij*, Moskva, Obšestvo istorii i drevnostej rossijskich 1871.

SERCZYK, Wladislav: *Ivan IV. Hrozný. Car vši Rusi a stvořitel samoděržaví*, Praha,

Lidové noviny 2004, ISBN 80-7106-577-3.

SIZOV, Evgenij: *Ješo raz o trech neizvestnych grobnicach Archangelskogo sobora. Moskovskij Kreml. Materialy i issledovanija*, N° 1, Moskva, Iskusstvo 1973.

SKRYNNIKOV, Ruslan: *Ivan Groznyj*, Moskva, Izdatel'stvo AST 2001, ISBN 5-17-004358-9.

SKRYNNIKOV, Ruslan: *Rossija nakanuně smutnogo vremeni*, Moskva, Mysl 1981.

STOLJAROVA, Ljubov; BELOUSOV, Petr: *Materialy ugličskoko sledstvennogo děla o gibeli careviča Dimitrije v 1591. Novyj opyt istoričeskoi rekonstrukcii. Istoričeskij almanach*, Moskva, Institut vseobšej istorii RAN 2013, ISBN 978-5-94067-386-6.

SUKINA, Ljudmila: *Ženy russkich gosudarej*, Petrohrad, Piter 2018, ISBN 978-5-4461-0690-5.

SVEŠNIKOV, Sergej: *O roli ženšiny. Rebro Adama. Ženšiny v cerkvi*, [online]. 2009 [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: <https://osergii.wordpress.com/2009/12/04/on-the-role-of-women-in-the-church/>

ŠAŠKOV, Serafim: *Istorija russkoj ženšiny*, Petrohrad, Tipografija A.S. Suvorina 1879.

VESELOVSKIJ, Stěpan: *Sinodik opalnych cara Ivana kak istoričeskij istočnik. Issledovanija po istorii opričniny*, Moskva, Akademija nauk SSSR 1963.

VESELOVSKIJ, Stěpan: *Issledovanija po istorii klassa služilych zemlevladelcev*, Moskva, Nauka 1969.

ZABELIN, Ivan: *Domašnj byt russkich caric v 16. i 17. stoletijach*, Moskva, Institut russkoj civilizacii 2014, ISBN 978-5-4261-0057-2.

ZAGOROVSKIJ, Aleksandr: *O razvodě po russkomu pravu*. Charkov: Tipografija M.F. Zilberberga, 1884.

ZIMIN, Aleksandr: *Opričnina Ivana Groznogo*, Moskva, Mysl 1964.

ZIMIN, Aleksandr: *Opričnina*, Moskva, Territorija budušego 2001, ISBN 5-900829-07-3.

ZIMIN, Aleksandr: *V kanun grojnyh potrjasenij. Predposylki pervoj krestjanskoj vojny*, Moskva, Mysl 1986.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: **Ivan Hrozný, obraz Viktora Vasnecova.** In: *Art-portrets.ru* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <https://www.art-portrets.ru/artists/vasnetsov-ivan-grozny.html>

Příloha č. 2: **Car Ivan Hrozný žádá opata Kornelie, aby dál mu status mnicha, obraz Lebedeva Klavdija.** In: *Gallerix. ru* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <https://gallerix.ru/album/200-Russian/pic/glr-136584472>

Příloha č. 3: **Ivan Hrozný i jeho syn Ivan 16 listopadu 1581 roce, obraz Ilji Repina.** In: *Gallerix. ru* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <https://gallerix.ru/album/Repin/pic/glr-935372924>

Příloha č. 4: **Vyběr nevěsty, obraz Ilji Repina.** In: *Iljarepin.ru* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <http://ilyarepin.ru/?type=page&page=831dd8e5-d2cd-4f78-bf7b.8867ebb14239&item=27b2baf6-ad9a-4456-a6f4-95ae041858ad>

Příloha č. 5: **Těřem careven, obraz Klodt Michaila.** In: *Bibliotekar.ru* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <http://www.bibliotekar.ru/Kartiny2/29.htm>

Příloha č.6: **Svatba Ivana Hrozného s Anastázií Romanovnou, Carstvennaja kniha.** In: *Wikipedia. org* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D1%91%D0%BD%D1%8B_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE

Příloha č. 7: **Prsten carevny Marii Temrukovny.** In: *Wikipedia.org* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D1%80%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Maria_Temryukovna's_ring.jpg

Příloha č. 8: **Sochařská rekonstrukce lebky Marfy Sobakinovy.** In: *Missija Informarus* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <https://xn--4-7sbf1a.xn--p1ai/%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d1%8b/>

Příloha č. 9: **Vasilisa i Ivan Hrozný, obraz Nevreva Nikolaje.** In: *Missija Informarus*

[online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z: <https://xn--4-7sbf1a.xn--p1ai/%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d1%8b/>

Příloha č. 10: **Car Ivan Hrozný obdivuje Vasilisu Milentjevu, obraz Sedova**

Grigorije. In: *Wikipedia. org* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D1%91%D0%BD%D1%8B_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE

Příloha č. 11: **Carevna Maria odhaluje Lžedmitryho, barevná litografie po skici V.**

Babuškina. In: *Wikipedia. org* [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D1%8F_%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Murder_of_Ljedmitry.jpeg

Příloha č. 12: **Caricina Zlatá komora, autor foto Museum Moskevského Kremlu.** In:

Uznaj Moskvu [online]. [vid. 26.07.2020]. Dostupné z:

<https://um.mos.ru/houses/zolotaya-tsaritsyna-palata/>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Ivan Hrozný, obraz Viktora Vasneceva

Příloha č. 2: Car Ivan Hrozný žádá opata Kornelie, aby dál mu status mnicha, obraz Lebedeva Klavdij

Příloha č. 3: Ivan Hrozný i jeho syn Ivan 16 listopadu 1581 roce, obraz Ilji Repina

Příloha č. 4: Vyběr nevěsty, obraz Ilji Repina

Příloha č. 5: Těřem careven, obraz Klodt Michaila

Příloha č. 6: Svatba Ivana Hrozného s Anastázií Romanovnou, Carstvennaja kniha

Příloha č. 7: Prsten carevny Marii Temrukovny

Příloha č. 8: Sochařská rekonstrukce lebky Marfy Sobakinovy

Příloha č. 9: **Vasilisa i Ivan Hrozný, obraz Nevreva Nikolaje**

Příloha č. 10: **Car Ivan Hrozný obdivuje Vasilisu Milentjevu, obraz Sedova Grigorije**

Příloha č. 11: Carevna Maria odhaluje Lžedmitryho, barevná litografie po skici V. Babuškina

Příloha č. 12: Caricina Zlatá komora, autor foto Museum Moskevského Kremlu

